

Bleiburg i križni put

Papac, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:301418>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Dvopredmetni studij pedagogije i povijesti
Ivana Papac

Bleiburg i križni put

Diplomski rad

Doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Dvopredmetni studij pedagogije i povijesti
Ivana Papac

Bleiburg i križni put

Diplomski rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

Sadržaj

1.	Uvod	5
2.	Završetak Drugog svjetskog rata	6
2.1.	Završne ratne operacije 1945. godine.....	7
2.2.	Raspad i slom NDH.....	9
2.3.	Teške borbe oko Dravograda.....	14
3.	Događaji na Bleiburgu.....	16
3.1.	Pregovori na Bleiburgu 14. i 15. svibnja 1945.	16
3.2.	Mogući razlozi britanske predaje jugoslavenskih izbjeglica	17
3.3.	Britansko izručenje hrvatskih vojnika i civila	19
3.3.1.	Način predaje izbjeglica	23
3.4.	„Klagenfurtska zavjera“	25
3.5.	„Marševi smrti“	28
4.	Obračun s neprijateljima u domovini	30
4.1.	Odnos jugoslavenske komunističke vlasti prema zarobljenicima	32
5.	Značaj i posljedice Bleiburške tragedije.....	35
6.	Broj stradalih neposredno nakon Drugog svjetskog rata.....	39
7.	Antropološka istraživanja nakon sloma Jugoslavije.....	42
8.	Masovne grobnice i logorski sustavi	44
9.	Bleiburg i Križni put u hrvatskim udžbenicima povijesti.....	46
10.	Bleiburška događanja u drami, književnosti i filmu.....	47
11.	Zaključak	49
	Literatura	50

Sažetak

Tema diplomskog rada nosi naziv Bleiburg i križni put. Okosnicu rada čine okolnosti pod kojima je došlo do dogovora i predaje jugoslavenskih izbjeglica Titovim snagama, od strane Saveznika. U radu se analizira završetak Drugog svjetskog rata i njegov utjecaj na balkanski prostor. Prikazan je način kapitulacije NDH, ponašanje državnog vrha na samom kraju rata te zakulisne igre oko predaje u ruke britanskih snaga. Opisane su najvažnije bitke ustaških i partizanskih jedinica, bijeg naroda u strahu od partizanske osvete te najteže borbe oko Dravograda, kao žarišne točke sukoba. Diplomski rad rekonstruira napredovanje partizanskih odreda te konačni slom i predaju Oružanih snaga NDH. Također, rad opisuje tijek pregovora i u konačnici dogovora oko predaje vojnika i civila u ruke Jugoslavenske armije te Titovu ulogu i odgovornost u zločinima koji su počinjeni protiv čovječnosti. Veliki naglasak stavljen je na tzv. klagenfurtsku zavjeru, koja krivnju za zločine počinjene na Bleiburgu stavlja na teret britanskim snagama. Govori se o samom tijeku križnog puta, pogubljenjima i razlozima zbog kojih se Bleiburg dogodio. Također, rad nastoji objasniti uspostavu totalitarne jugoslavenske države te odnos vlasti prema protivnicima komunizma i pristašama NDH. Obraden je i odnos prema zarobljenicima, mučenju i ubijanju vojnika i civila te formiranju logorskih sustava diljem balkanskog prostora. Rad analizira pogled na Bleiburg danas, brojke stradalih te otkrića masovnih grobnica i jama. Iznose se i dosadašnje spoznaje kroz antropološka istraživanja i svjedočanstva preživjelih, učenje o navedenim događajima u današnjim udžbenicima povijesti te prezentiranje bleiburških događanja kroz umjetnost i kulturu.

Ključne riječi: Bleiburg, križni put, NDH, Tito, Jugoslavenska armija, Saveznici

1. Uvod

Zadatak ovog diplomskog rada je rasvijetliti događaje koji se kriju pod nazivom Bleiburg i križni put. Događaje koji sve do danas nisu u potpunosti razjašnjeni te su prekriveni velom tajni i zataškavanja. Bleiburg označava skup događaja koji su se odigrali neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata i predstavljaju simbol najvećeg stradanja hrvatskog naroda u zabilježenoj povijesti. Upravo bleiburška događanja ostavljaju neizbrisivu mrlju na svu antifašističku borbu partizanskih jedinica na balkanskom području.

Ovaj diplomski rad donosi opis kapitulacije vojske NDH, zadnje bitke, sam proces predaje državnog vrha na čelu s poglavnikom Pavelićem i bijeg naroda u ruke zapadnih savezničkih snaga. Državnom vrhu se ideja o predaji savezničkim snagama činila kao jedina moguća i zadnja slamka spasa za koju su se mogli uhvatiti. No, spletke i državni interesi pojedinih zemalja, u prvom redu britanskih, dovele su do nezapamćene tragedije u kojoj su u najvećoj mjeri stradali Hrvati, ali uz njih i Slovenci, četnici, muslimani, Kozaci, itd. No, krivnju snose i ustaške vlasti koje su prethodnih godina propustile mogućnost prelaska na savezničku stranu (afera Lorković-Vokić) i koji su za sobom povukli veliki broj civila, da bi ih u trenutku predaje ostavili, a velika većina državnih dužnosnika uspjela je pobjeći.

Zatim se opisuju najžešće borbe oko Dravograda, masovna pogubljenja vojnika, u prvom redu onih koji su bili okarakterizirani kao *ustaše*, velikog broja žena i djece te potresna svjedočanstva preživjelih. U radu se objašnjavaju okolnosti pod kojima je sklopljen dogovor između partizana i britanskih snaga o predaji mase vojnika i civila u ruke Jugoslavenske armije pod vodstvom Josipa Broza Tita. Također, navode se mogući razlozi zbog kojih je ogroman broj ljudi izgubio život.

Detaljno se analizira *klagenfurtska zavjera*, tj. teorija koje odgovornost za bleiburšku tragediju stavlja na teret Britanaca. Drugim riječima, istražuju se razlozi zbog kojih su britanske snage predale izbjeglice, znajući što ih čeka. Diplomski rad rekonstruira i događaje koji su pratili križni put zarobljenika sve do logora. Uz to, razmotrit će se značenje i važnost Bleiburga danas i svih događaja koji su ga pratili. Na kraju rada, bit će riječi o razdoblju kada se Bleiburg počinje istraživati i pojavljivati u udžbenicima povijesti, ali i drami i književnosti.

2. Završetak Drugog svjetskog rata

Vojna uspjesi 1943. godine, donijeli su vojnu i stratešku prevlast savezničkim državama, što je bio rezultat uzastopnih poraza sila Osovine, u prvom redu Trećeg Reicha. Takav rasplet ratnih događanja označio je konačnu vojnu pobjedu Saveznika. Shodno tome, može se vidjeti kako su sve vojne operacije u sljedeće dvije godine, bile završni vojni pothvati, gdje su savezničke snage pokazale svu svoju vojnu snagu. Na udaru Saveznika, nalazile su se u prvom redu Njemačka i Italija, čije su vojske u najvećoj mjeri okupirale teritorije koji im ne pripadaju. Njemačka i Italija bile su nezadovoljne raspodjelom teritorija nakon završetka Prvog svjetskog rata te su vojnim putem odlučile prigrabiti što je više moguće. Vojne pobjede Saveznika donijele su u brojnim zapadnim zemljama kako vojne tako i političke promjene.¹

Kada se promatra jugoslavenski prostor, on automatski dobiva turbuletan i složen predznak zbog narušenih povijesnih i političkih odnosa, koji su kulminirali raspadom prve Jugoslavije. Države koje su bile dio Jugoslavije tražile su i borile se za svoju autonomiju. Neposredno prije raspada, Hrvatska je dobila svoju autonomiju u obliku Banovine Hrvatske na temelju sporazuma Cvetković – Maček. Dragiša Cvetković tada je obnašao funkciju predsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije, a Vladko Maček bio je lider Hrvatske seljačke stranke, najjače stranke u Hrvatskoj. Srbi su u isto vrijeme težili ujedinjenju cjelokupnog teritorija, odnosno svih područja na kojima se nalazilo srpsko stanovništvo. Takav stav naišao je na otpor u Hrvatskoj jer bi na taj način Hrvatska izgubila dio svog teritorija te bi se dodatno narušili već krhki odnosi između ta dva naroda. S druge strane, Hrvatska je sporazumom Cvetković – Maček dobila Kastav i Međimurje, proširila se na područje Bosne i Hercegovine, vodeći se nacionalnim načelom, ali je izgubila dio Srijema i Boku kotorsku. Takva se odluka nije svidjela muslimanima čiji se teritorij počeo komadati u korist Srba i Hrvata te se na taj način njihov teritorij sveo na ostatke ostataka.²

Najsloženija situacija ogleda se u vojnom pogledu. Naime, na jugoslavenskom prostoru nalazilo se nekoliko različitih vojnih snaga. Okupacijsku vojsku činile su Njemačka, Mađarska i Italija, a domicilnu - Oružane snage NDH i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Na tom prostoru još se nalazila i četnička vojska, no ona je od svih navedenih bila najslabija i brojčano najmanja.

¹ Josip Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005., str. 197.

² Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Rijeka, 2006., str. 25.

Promjena na jugoslavenskom prostoru, dogodila se u drugoj polovici 1944. godine. Tada je Narodnooslobodilačka vojska preuzela kontrolu nad velikim područjem kojeg su činile: Srbija, Vojvodina, Makedonija, dijelovi Hrvatske, Crne Gore i Sandžaka te dijelovi Hercegovine i Bosne.³ Iz svega navedenog proizlazi da je Balkan, tj. jugoslavenski prostor, satkan od različitih naroda, vjera te političkih svjetonazora, pa je zbog toga oduvijek nosio naziv *bure baruta*. Primjerice, na hrvatskom teritoriju imamo dvije suprotstavljene strane - ustaše i partizane, koji su imali različite poglede na hrvatski teritorij i uspostavu vlasti. Zagovornici NDH, borili su se za hrvatsku samostalnost te su je svim silama htjeli i očuvati. Zbog toga nikako nisu prihvaćali ono za što su se zalagali partizani - Hrvatska unutar Jugoslavije. Partizani su s vlasti htjeli maknuti profašističke pripadnike, tj. pristaše Ante Pavelića koji su provođenjem radikalne, nacionalno orijentirane politike, htjeli *čistu* Hrvatsku, u kojoj nije bilo mjesta za muslimane, Srbe, pripadnike romske manjine i Židove.⁴

Ciljevi narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskoj bili su sljedeći: *borba za potpuno oslobođenje Hrvatske od fašističkih okupatora i njihovih domaćih okupatora, borba za sjedinjenje s Hrvatskom svih njezinih otuđenih dijelova, od onih koje je Pavelić prodao Italiji i Mađarskoj, do onih koje su talijanski imperijalisti prisvojili nakon prvog imperijalističkog rata*. Osim toga, zaključeno je kako hrvatski i srpski narod unutar Hrvatske trebaju zajedno odlučiti kakvo će uređenje imati država i kakav će biti njihov odnos prema drugim narodima i zemljama u Jugoslaviji.⁵

2.1. Završne ratne operacije 1945. godine

Početak 1945. godine, savezničke snage su polako, ali sigurno, stjerale u kut okupacijsku vojsku diljem Europe i svijeta. Njemačka vojska polako započinje povlačenje, a partizanske jedinice brojčano su se povećavale, što je onemogućavalo već narušene težnje o očuvanju Nezavisne Države Hrvatske. Uz to, u listopadu 1944. godine, oslobođen je Beograd koji je bio pod njemačkom vlašću. Time su partizanske jedinice pokazale kako njihova vojna moć sve više raste.⁶ Narodnooslobodilačka vojska tada je bila treća najveća vojska u Europi.

³ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 198.

⁴ Isto, str. 199.

⁵ Ivan Jelić, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941 – 1945.*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 135.

⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P. I. P Pavičić, Zagreb, 1994., str. 199.

Početak ožujka, točnije 1. ožujka 1945. godine, mijenja naziv u Jugoslavenska narodna armija. Jugoslavenska narodna armija dijelila se na četiri armije, na čijem čelu su bile sljedeće ličnosti: Prva armija - Peko Dapčević, Druga armija – Koča Popović, Treća armija – Kosta Nađ te Četvrta armija – Petar Drapšin.⁷ *Polazni položaji Prve armije bili su u Srijemu i Bosanskoj Posavini, Druge armije u istočnoj Bosni, Treće armije u Baranji i Bačkoj, a Četvrte armije u južnoj Lici i sjevernoj Dalmaciji.*⁸ Glavni cilj Jugoslavenske armije pod vodstvom Josipa Broza Tita, bilo je uništavanje i bezuvjetna kapitulacija NDH, na čijem je čelu bio Ante Pavelić.⁹

Pošto je cijela situacija bila na tankom ledu, Britanci su razmišljali o opciji da ustaške i domobranske snage zadrže Tita oko Zagreba i Ljubljane, kako oni ne bi stigli do Julijske krajine i Koruške. Godina 1944. označila je alarm za NDH, koja je sve svoje oružane snage objedinila u Hrvatske oružane snage (HOS). Nakon toga dolazi do ustrojavanja divizija, a divizije su raspoređene u pet zborova. Najlošije stanje bilo je na istoku NDH te je zbog toga, vrhovno vodstvo nad HOS-om imao Ante Pavelić. Treba napomenuti da su sve hrvatske oružane snage i dalje u operativnom smislu bile podređene njemačkim vojnim zapovjedništvima. Kako je vrijeme odmicalo, sve su glasnjiji zagovornici prelaska na stranu ratnih pobjednika. No, takav način razmišljanja sustavno je gušen te se poticala vjernost Njemačkoj. Nezavisna Država Hrvatska imala je vrlo važnu ulogu na kraju Drugog svjetskog rata, jer je bila dio europske sovjetsko-njemačke bojišnice.

Točan broj pripadnika HOS-a, ne može se sa sigurnošću utvrditi, ali se on 1945. godine kretao između 200 000 i 230 000 osoba. Razdobljem od ožujka do svibnja, zapovijedao je Alexander Lohr (njemački zapovjednik). On je vodio sve postrojbe HOS-a te je promaknut na zapovjednika Jugoistoka.¹⁰

Treba napomenuti kako su zapadne savezničke snage u početku htjele obnoviti Kraljevinu Jugoslaviju i vratiti izbjegličku vladu zajedno s kraljem. No, kako su partizanske jedinice sve više napredovale, ostvarivale pobjede i osvajale okupirani teritorij, saveznički plan mijenjao se i prilagođavao kako im je najviše odgovaralo, u strateškom smislu.¹¹

⁷ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 200.

⁸ Isto, str. 201.

⁹ Isto, str. 203.

¹⁰ Isto, str. 204. – 207.

¹¹ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 170.

2.2. Raspad i slom NDH

Kako je nacistička Njemačka posustajala i slabila te se bližio njezin kraj, istodobno se počela raspadati i NDH. Unutar ustaškog pokreta javili su se pojedinci koji su pod svaku cijenu htjeli očuvati NDH. Drugim riječima, nisu se htjeli oslanjati na to hoće li Njemačka pobijediti u ratu ili ne, nego se okrenuti saveznicima, čija je pobjeda bila izglednija. Glavni zagovornik ideje o prelasku NDH na savezničku snagu, bio je Mladen Lorković, ministar unutarnjih poslova NDH. Njemu uz bok stao je i Ante Vokić, tadašnji ministar oružanih snaga. Njih dvojica usko su surađivali s dijelom HSS – a, posebice potpredsjednikom stranke Augustom Košutićem. *Plan je predviđao razoružanje njemačke vojske, odstup Pavelića s funkcije šefa države, uspostavu nove vlade sastavljene od predstavnika HSS – a te poziv saveznicima da se iskrcaju na jadransku obalu.* Ante Pavelić bio je obaviješten o planovima Lorkovića i Vokića, koji su ga htjeli pridobiti na njihovu stranu i pokazati mu kako je to jedino moguće rješenje za spas NDH. No, Pavelić je odlučno stao uz Njemačku te ih obavijestio o planovima njegovih ministara. Plan je propao, ministri smijenjeni te su nastupila uhićenja svih koji su u zavjeri sudjelovali.¹²

Goldstein navodi kako Lorković i Vokić nikako nisu mogli biti spasitelji NDH, jer su bili upetljani do grla i to je bio očajnički čin spašavanja žive glave, a ne države. Također navodi da je NDH u samom startu bila prekrizna od strane vodećih ličnosti zapadnih saveznika. Naime, sama suradnja s Hitlerom bila je i više nego dovoljna da se nakon rata, granice vrata kakve su bile i da se ponovno uspostavi kakva takva Jugoslavija. Najviše ih je smetala činjenica da je Ante Pavelić do kraja ostao uz Hitlera kao njegov saveznik.¹³ Poslije toga, NDH nije imala nikakve šanse za opstanak i bilo je izvjesno da će pasti u ruke partizana na čelu s Josipom Brozom Titom.

Zapadnim saveznicima, balkanske zemlje oduvijek su bile važno strateško područje, ali i granica između zapadnih kapitalističkih zemalja i istočnog komunističkog bloka, koji se formirao neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. Shodno tome, Zapadu nikako nije odgovarala ni Titova politika koja počiva na komunizmu te su ga pod svaku cijenu htjeli pridobiti na svoju stranu. No, Tito je bio lukav, pametno iskoristivši sve veću snagu partizanskih odreda, kako bi proširio granice na štetu zapadnih zemalja. Tako su zapadne zemlje bile u pat poziciji te kako bi vratile svoj teritorij i kontrolu nad njime, morali su činiti velike ustupke Titu, pa i pod cijenu sudjelovanja i zataškavanja masovnih ubojstava koji su počinjeni nakon završetka rata, a bili su upereni protiv izbjeglica, u prvom redu iz Hrvatske.

¹² H. Matković, *Povijest Nezvisne Države Hrvatske*, str. 194. – 196.

¹³ Slavko Goldstein, Ivo Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, Novi Liber, Zagreb, 2011., str. 133.

Partizanski odredi krajem 1944. g., pozivali su domobrane da prijeđu u partizanske jedinice i tako se spase. To možemo sagledati iz dva razloga. Prvi razlog se ogleda u pretpostavci kako su pred kraj rata htjeli pridobiti što više ljudi i time pokazati snagu Zapadu i učvrstiti svoj položaj. S druge strane, možda su htjeli dati šansu ljudima kako bi se spasili jer su znali da će pod cijenu učvršćenja komunističke vlasti, velik broj potencijalnih neprijatelja biti likvidiran.

Kako su se partizanski odredi približavali Zagrebu, tako se ustaški vrh počeo rasipati. Na sve moguće načine su pokušavali stupiti u kontakt sa zapadnim saveznicima, no odluka o opstanku NDH, već je davno donesena. Zadnji pokušaj ogleda se u slanju memoranduma hrvatske vlade Amerikancima, 5. svibnja 1945. U njemu se navodi kako hrvatska vlada ne podupire fašizam, nego u Hrvatskoj vodi nacionalni obrambeni rat. Također ističu kako će nastaviti borbu protiv partizanskih jedinica i biti štit od nadolazećeg komunizma. Spomenuti memorandum predan je u štab britanskog feldmaršala Alexandera u Južnoj Italiji, no odgovor nikada nije stigao.¹⁴ U Zagrebu su se u sve većem broju počeli skupljati bjegunci, odnosno osobe koje su počele napuštati svoja boravišta i to puno prije nego su partizani došli na taj prostor. To nam pokazuje kako su ljudi počeli gubiti vjeru u mogućnost otpora i pobjedu te su bježali, želeći spasiti žive glave.

Jedan opis situacije u Zagrebu, najbolje je prikazao Vinko Nikolić: *...prava slika jednog rasula, gdje pojedinci i obitelji spašavaju sami sebe i pokušavaju spasiti pokretni dio svoje imovine. Sada se izbezumljeno mnoštvo slijevalo u Zagreb, zakrčilo sve ulice i zatrvalo sve trgove... pa je naš glavni grad u onim užasnim danima bio utrostručen, možda čak i više...*¹⁵ Vinko Nikolić opisuje put ka nadi i spasenju, tj. prevari i predaji u ruke partizana. Navodi kako je odlučio pobjeći i ne predati se u ruke partizanima, koji su htjeli ugušiti hrvatski identitet, kulturu i opstojnost na koju su dugo čekali. Osim toga, stvaranje Jugoslavije i gušenje nacionalizma, brisanje granica i umjetno stapanje u jedan narod, rezultiralo je egzoduzom naroda. Također, opisuje mukotrpan put prema Austriji, prolazak kroz Sloveniju, gdje su ih dočekali prvi partizani, koji su odmah započeli s mučenjem i ubojstvima. Nada u spas postojala je još na putu prema Mariboru, točnije u Rogaškoj Slatini, gdje je Nikolić susreo i samog Poglavnika, koji je svima ulijevao nadu na povratak u domovinu, očišćenu od komunizma i partizana.¹⁶ Ogroman broj ljudi vjerovao je da će im Britanci pomoći, poslati u Sjevernu Italiju i naposljetku vratiti u domovinu. Pojedinci su bili toliko optimistični da su vjerovali kako će ih

¹⁴ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 203. – 204.

¹⁵ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 214.

¹⁶ Vinko Nikolić, *Tragedija se dogodila u svibnju 1*, Školske novine, Zagreb, 1995., str. 98. – 101.

prihvatiti kao saveznike u borbi protiv komunizma i zažmiriti na činjenicu da su kroz četiri godine bili saveznici Adolfa Hitlera. Kada se vidjelo kako dogovor nije postignut i kako će svi izginuti, mnogi su se prerašavali u vojnike jer se pročulo kako će vojnike poslati u vojničke logore i gdje će im biti osigurana sva međunarodna prava. Tada je i došlo do masovnog dijeljenja vojnika od civila te su sve vojnike, posebice one s većim činovima, kolektivno poubijali.¹⁷

Pavelić je uvidio da mu nema izlaza nego se okrenuti zapadnim saveznicima, prijeći granicu prema Sloveniji i Koruškoj te zajedno s njima ući ponovno u domovinu i osloboditi je od partizanskih jedinica. Pavelić je itekako znao da zapadne saveznice žele što više zemalja na svojoj strani kako bi se obranili od širenja sve rastućeg komunizma. Petog svibnja, Pavelić je naredio povlačenje Oružanih snaga Hrvatske i hrvatskog pučanstva prema Sloveniji. Brojna svjedočanstva nam ukazuju da se vodstvo NDH u kratkom vremenu raspalo, nisu imali rješenja, vlast ima je izmicala iz ruku te je u državi vladala kaotična situacija. *Hrvatska je vlada s visokim državnim funkcionarima, s crkvenim dostojanstvenicima i predstavnicima kulturnog života na put krenula 6. svibnja, kroz Dravograd je prema Klagenfurtu prošla 7. svibnja.*¹⁸

U međuvremenu je njemački generalpukovnik Lohr, koji je bio zadužen za zapovijedanje vojskom na hrvatskom teritoriju, obavijestio Pavelića o bezuvjetnoj kapitulaciji Njemačke i predao mu zapovjedništvo. S druge strane, partizani su napravili obruč, probili se na sve strateške točke (Karlovac, Zagreb, rijeka Soča, Ljubljana, Varaždin) te im je trenutni i jedini cilj bio razoružavanje i konačno uništenje protivnika.¹⁹ Situacija se svakim danom sve više pogoršavala te su partizanski zapovjednici sve teže propuštali hrvatsko pučanstvo i vojnike. Podaci s kojima se tada raspolagalo, od strane generala Ivana Herenčića, ukazuju da je izvan Hrvatske bilo 200 000 vojnika i oko 500 000 hrvatskih civila. Najviše problema bilo je na dravogradskom području gdje su bili kontinuirani sukobi s partizanskim odredima. Podatke koje je ostavio general Herenčić nisu u potpunosti potvrđeni, ali se zna da je velik broj ljudi prešao granicu kako bi se spasio.

General Rafael Boban s vojskom i desecima tisuća civila, uspio je probiti obruč na dravogradskom području, prijeći granicu i doći na polje Pliberka (Bleiburg). Tamo su ih dočekale britanske postrojbe na čelu s Patrickom Scottom. Nažalost, većina hrvatskih civila i vojnika ostala je zarobljena na području Slovenije. Petnaestog svibnja, britanske snage su počele izručivati izbjeglice natrag prema Hrvatskoj, odnosno u ruke Jugoslavenske narodne armije.

¹⁷ V. Nikolić, *Tragedija se dogodila u svibnju I*, str. 111. – 114.

¹⁸ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 215.

¹⁹ Isto, str. 217. – 218.

Pavelić je početkom svibnja predložio da jedan dio vojske ipak ostane u državi i pokrene gerilski rat, kako bi otežao potpuno preuzimanje vlasti Jugoslavenskoj narodnoj armiji. No, velika većina taj je prijedlog odbila jer je znala da se tako neće spasiti. Kako je 7. svibnja njemački general Lohr obavijestio Pavelića da će njemačka vojska kapitulirati, isto je učinio i Pavelić. Naime, on i njegov politički vrh, već je bio u Rogaškoj Slatini te su tamo odlučili održati posljednji sastanak i zadnje dogovore. Odlučili su da će se predati samo britanskim i američkim trupama te da nikako ne žele doći pod sovjetske ili partizanske vojne jedinice.²⁰

Posljednji čin koji je Pavelić izdao, bilo je postavljanje Maksa Luburića za hrvatskog zapovjednika vojske i glavnog organizatora povlačenja.

*U noći 5. na 6. svibnja sve jedinice Oružanih snaga NDH dobile su naredbu da se povlače prema Celju. Povlačenje se odvijalo na tri glavna pravca: najveća kolona iz Zagreba preko Novih Dvora i Rogaške Slatine, druga kolona pravcem Samobor – Brežice – Zidani Most – dolina Savinje – Celje i treća kolona iz sjeverne Hrvatske preko Varaždina, Ivanca, Đurmanca i Rogateca. Vojnim kolonama pridružila se masa civilnih izbjeglica – ustaške obitelji i drugi privrženici vlasti NDH, građani koji zbog razno raznih razloga nisu htjeli dočekati novu vlast.*²¹

Kolika je bila točna brojka izbjeglih vojnika i civila, ni danas se ne zna jer su pristaše Pavelićeve države uvećavale brojke, a komunističke umanjivale. No, u svakom slučaju brojka je bila ogromna i pogubna za demografsku katastrofu u kojoj se našla Hrvatska nakon Drugog svjetskog rata. Također, povlačenje nije bilo organizirano niti u političkom niti u vojnom smislu. Panika koja je proširena od strane Ante Pavelića i njegovih najbližih suradnika, potaknula je sve one koji su se bojali partizana na bijeg. Uz njih, bježali su i žene i djeca kako ne bi ostavili svoje muževe i očeve. Uvjeravajući narod kako će ih u Austriji dočekati saveznička zaštita, a nikad od njih nisu dobili potvrđan odgovor, Ante Pavelić pridonio je bježanju ogromnog broja ljudi i tragediji koja će nakon toga uslijediti.²²

Uz hrvatske vojnike i civile, u povlačenje je krenulo i 17 000 slovenskih domobrana, 10 000 slovenskih civila te manja skupina četnika. Svi oni su preko Slovenije lovili posljednje *vlakove nade*, koje su vodili prema Austriji i milosti britanskih vojnih postrojbi. Tih par dana, koji su bili izuzetno mukotrni, kolona je stigla do Celja. Sukoba s partizanima nije bilo u velikoj mjeri, jer su oni tek počeli okupirati Zagreb i hrvatske teritorije, a nešto kasnije krenuli su

²⁰ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 135.

²¹ Isto, str. 136.

²² H. Matković, *Povijest Nezvisne Države Hrvatske*, str. 205. – 206.

u obračun s neprijateljima. U Celju je bila smještena lokalna partizanska jedinica, koja je zbog bojazni od brojčano nadmoćnije vojske NDH na tom području, bez ikakvih zapreka, pustila kolonu dalje prema Austriji (u pravcu Frankolova). Treća armija, zajedno s 14. slovenskom divizijom, dobila je za zadatak zapriječiti puteve kojima je kolona išla prema Austriji. Prva armija trebala je osiguravati i napasti s istočne, a Druga s južne strane.

Oružane snage NDH prvotno je vodio general Luburić, no njegova odluka bila je povratak u Hrvatsku i gerilska borba s manjom skupinom na Papuku. No, nakon shvaćanja da je pobjeda partizana neupitna, Luburić je otišao put pod noge te se smjestio u Španjolskoj. Odlučio je pobjeći kako bi se spasio i kako ga ne bi dočekala ista sudbina kao njegove suborce koji su dospjeli u partizanske ruke.²³

Nadalje, kolona koja je prošla Celje, krenula je prema Dravogradu. No, kolona je bila prespora, prometnice su bile zakrčene i sve se odvijalo previše sporo. Jedan od sudionika kolone je izjavio kako bi izbjeglice sigurno brže došle do britanskih jedinica da prometnice nije zakrčila njemačka vojska, koja se također povlačila nakon kapitulacije Njemačke. No, ipak je manja skupina uspjela prijeći dravogradski most. Među njima je bila većina visokih dužnosnika NDH, zajedno s poglavnikom Pavelićem. Skupina vojnika i civila koja je uspjela pobjeći i predati se Britancima, dočekana je mirno i bez napada, točnije, dočekani su i tretirani kao ratni zarobljenici, prema odredbama Ženevske konvencije. Međutim, nekoliko dana kasnije, spomenuta skupina je ipak izručena Jugoslavenskoj armiji. Usprkos tome, jedan britanski časnik omogućio je nekolicini da pobjegne u obližnje austrijske šume te se na taj način spasi.

Dvije skupine oružanih snaga NDH i civila koji su bili uz njih, nisu pratili glavnu kolonu, nego su odlučili ići drugim putem, kako bi što prije stigli do Austrije. Zajedno s njima krenulo je i 200 slovenskih domobrana i četnika. Oni su preko Gornjosavinske doline i planinskih predjela Karavanki, stigli u Austriju, točnije u Bad Eisenkappel. Oni su se također predali britanskim jedinicama, ali ih je zadesila ista sudbina kao i prethodne manje skupine – predani su Jugoslavenskoj armiji.²⁴

²³ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 138. – 141.

²⁴ Isto, str. 141.

2.3. Teške borbe oko Dravograda

Dvanaestog svibnja, većina oružanih snaga NDH, zajedno s civilima, nalazila se na prometnicima koje su iz Celja vodile prema Austriji. Austrija je za sve izbjeglice bila jamstvo za spašavanje i kako će britansko i američko vodstvo podržati opstanak NDH. Najviše izbjeglica nalazilo se kod sela Dolič.²⁵

Na sve moguće načine, zapovjedništvo oružanih snaga NDH, pokušavalo je diplomatskim putem, odnosno mirnim sporazumima, probiti se do sigurne zone, ali na putu su im stajale partizanske jedinice, koje su počele pristizati u sve većem broju. Kako piše Goldstein, Josip Broz Tito je u nekoliko navrata slao naredbe da se ustaše nikako ne smiju izvući te da im je primarni zadatak prekinuti sve veze s Austrijom.

Kako se obruč oko Dravograda sužavao, došlo je do završnih borbi između ustaške i partizanske vojske. Borba je započela 12. svibnja, a dijelovi 14. slovenske i vojvođanske 51. i 36. divizije, uspjeli su zadržati kontrolu nad dravogradskim mostovima. Istovremeno, 17. istočnobosanska divizija, povelala je najkrvaviju bitku na području Slovenije, uperena protiv vojnih i civilnih izbjeglica. Napali su izbjeglice u Mislinjskoj dolini i područje oko već spomenutog sela Dolič. Otvorena je artiljerija na kolonu te je stradao velik broj civila i vojnika. Manja skupina oružanih snaga NDH pružala je otpor, ali uzalud. Nakon dvodnevne bitke, domobranci i ustaše, morali su se prisilno predati, točnije napustiti svoje središte – Slovenjgradec. Za vrijeme dvodnevne krvave bitke kod Dravograda, započelo je ubijanje izbjeglica.

Zapovjednici oružanih snaga NDH, zajedno s civilima, odlučno su odbijali predati se bilo kome, osim Britancima. No, kako su partizanske jedinice bile u velikoj brojčanoj nadmoći, poslali su ultimatum, koji od ustaških zapovjednika traži bezuvjetnu kapitulaciju - 13. svibnja u 14 sati. Nakon isteka roka, ne predaju li se, ne jamče provođenje i poštivanje ratnih zakona.²⁶

Nadalje, kao što je prethodno rečeno, partizanske jedinice širile su poruku o mogućnosti kapitulacije i mirne predaje, kako bi rat što prije okončali i počeli formirati vlast. Potpisivanjem mirnog sporazuma, s pozivanjem na Ženevsku deklaraciju, uvelike bi se ublažila tragedija zarobljenika. Dakle, vodstvo i visoki dužnosnici NDH, vjerovatno se ne bi spasili te bi bili pogubljeni, ali bi se spasio veliki broj civila. Ukratko, vladalo je kaotično stanje, primirje nije dogovoreno, a ostaci ustaških vojnika, vodili su borbe na život i smrt. Pojedini partizanski

²⁵ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 142.

²⁶ Isto, str. 143. – 144.

komandanti željeli su se osvetiti te su ubijali sve koji su bili na drugoj, neprijateljskoj strani. No, bilo je i onih koji su pokušavali zaustaviti gnjev te sve neprijatelje privesti ratnom sudu, na kojem bi se odlučivalo o krivnji vojnika, ali i civila i zato dobivala propisana kazna. Kako to biva u ratu, nemoguće je kontrolirati svakog pojedinog vojnika i njegove postupke.

Prema Goldsteinu, 14. svibnja, Josip Broz Tito poslao je naredbu svim štabovima Hrvatske i Slovenije, sljedeće: *Poduzmite najenergičnije mjere da se pod svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenih od strane jedinica, pojedinih organa, pojedinaca ...Lica koja treba da odgovaraju za djelo ratnih zločina predavati na revers vojnim sudovima radi daljnjeg postupka.*²⁷ Nakon Titove naredbe, masovna ubijanja od strane pojedinaca, na neko vrijeme su prestala. No, ovakve podatke saznajemo iz britanskih spisa, pa ih ne možemo uzeti kao potpuno točne i istinite. Nikolaj Tolstoj pobija Titovu depešu te navodi kako ista nije vjerodostojna i kako je napisana na običnom komadu papira, što ruši autentičnost. Problem se javio u tome što Tito nije precizirao kako se ponašati prema zarobljenicima, što ako krenu bježati, odupirati se, što s njima? Osim toga, nije navedeno kako kažnjavati prijestupe, koja je visina kazne za neprijatelje i po kojim kriterijima.

S druge strane, kako su jedinice oružanih snaga NDH uvidjele da se obruč oko njih steže, posebice vidjevši kako prolaz neće moći ostvariti preko dravogradskih mostova, preostale jedinice NDH, odlučile su se na proboj okolnim putevima. Nakon sastanka u Šentjanžu, 13. svibnja, Rafael Boban krenuo je s najhrabrijim vojnicima u napad na jugoslavenski stožer. Pošto je napad bio iznenadan, Boban se s vojskom uspio probiti te osloboditi put prema zapadu. Narod je ovu vijest dočekao s oduševljenjem jer im se otvorio put prema Austriji i Britancima koji ih tamo čekali. Sljedeća prepreka bilo je selo Poljana, u kojem su se nalazile partizanske jedinice. Kada bi mase vojnika i civila prošle Poljanu, došli bi nadomak granice i Bleiburga.

Na području oko sela Poljana, odvila se posljednja veća bitka na području Europe nakon Drugog svjetskog rata. Bitka je trajala cijeli dan, 14. svibnja, a kao posljedica bitke bila je pobjeda jedinica NDH i otvoren put prema Bleiburgu. Problem je bila kolona vojnika i civila, koja je bila dugačka čak 40 kilometara te je sve išlo presporo. Jedan dio izbjeglica išao je zaobilaznim putevima preko planine Strojna i prije ostatka kolone stigao do slovensko – austrijske granice. Prethodnice oružanih snaga, pred Bleiburško polje dolazi u večernjim satima, 14. svibnja. Tamo su se susreli s britanskim jedinicima, koji su im objasnili koju granicu ne

²⁷ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 146.

smiju prijeći te koje im je područje kretanja. Tijekom 15. svibnja, pristizale su grupe vojnika i civila, njih 30 000, ali se i dalje velik dio nalazio na prometnicima duž Dravograda.²⁸

3. Događaji na Bleiburgu

3.1. Pregovori na Bleiburgu 14. i 15. svibnja 1945.

Sve pridošlice na bleiburškom polju, u prvom redu civili i vojnici NDH, nadali su se zaštiti zapadnih saveznika. Sve tri strane koje su se našle tamo (jugoslavenska, britanska i vojska NDH) imale su zahtjeve te su htjeli da se novonastala situacija riješi u njihovu korist. Pregovori su se održali u dvorcu grofa Thurn – Valsassina. Zapisa s pregovora nema, a jedino na što se historiografija može osloniti su svjedočanstva sudionika: Patricka Scotta, Danijela Crljena, Ivana Herenčića, Milana Baste i Ivana Kovačića Efenke.²⁹

Najviše podataka dobiveno je iz sjećanja brigadnog generala Patricka Scotta. On je napisao da je 14. svibnja predvečer, stigao hrvatski časnik za vezu te obavijestio britanske snage da stiže hrvatska vojska, od kojih svaka broji 100 000 ljudi, za koje napominje da su se borili na „krivoj strani.“ Također navodi da je vojnu skupinu pratilo oko 500 000 civila. Svi oni su htjeli zaštitu i povratak u domovinu.

S druge strane, pukovnik Danijel Crljen opisuje taj 14. svibnja kao vrlo optimističan dan, u kojem je vladalo nekakvo svečano raspoloženje unutar britanskih snaga. Za sudjelovanje u pregovorima izabrani su Ivan Herenčić i Mirko Gregorić. Također navodi da su pregovori obećavali i išli u dobrom smjeru. Hrvatska vojska i civili bit će zaštićeni od naleta jugoslavenske vojske. Scott je u svojim sjećanjima naveo samo časnika za hrvatsku vezu, ali ne i izaslanstvo. Osim toga, u više navrata je isticao kako su se ustaše i partizani mrzili i da nije znao ništa o jugoslavenskoj politici na balkanskom prostoru. Također ističe da je njegovom višem zapovjedništvu naređeno da ne primaju hrvatske izbjeglice. Oni su se borili na strani Nijemaca i treba ih predati u ruke jugoslavenske vojske.³⁰

²⁸S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 147. – 148.

²⁹Martina Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009., str. 97.

³⁰M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 99. – 100.

Treća osoba koja se uključila u pregovore na jugoslavenskoj strani, bio je Ivan Kovačić Efenka. On je inzistirao da britanske snage predaju *izdajnike* u ruke pravde. Jugoslavenska vojska otvoreno je zaprijetila Britancima da počnu propuštati izbjeglice ili će ih oni biti prisiljeni napasti.

Zanimljiva je bila činjenica da su britanski predstavnici na pregovore pozvali kako jugoslavenske tako i predstavnike NDH. Na tim pregovorima našli su se s jugoslavenske strane: Viktor Cvelbar i Ivan Dolničar, a predstavnike NDH činili su gore spomenuti Ivan Herenčić i Mirko Gregorić. Odmah po dolasku i jedni i drugi su nastupili oštro, posebno partizanski predstavnici. Naime, partizanski predstavnici su tražili da se izbjeglice ne smiju propuštati preko Drave te da oni moraju postati njihovi zarobljenici jer su činili zločine na njihovom, novoosvojenom teritoriju. Britanci su popustili i odlučili ne propuštati izbjeglice, nego pripomoći njihovom zarobljavanju. Osim toga, ustaške snage dobile su rok do idućeg dana kako bi se predali ili će biti napadnuti svim raspoloživim jugoslavenskim vojnim snagama.

Pregovorili su se nastavili i 15. svibnja. U dnevniku 38. irske pješadijske brigade, između ostalog navodi se da je odbijena predaja NDH te da oni ne smiju prijeći staru austrijsku granicu. Postavlja se pitanje, je li na to imao utjecaj sastanak koji se odigrao između Ivana Kovačića Efenke, partizanskog izaslanika i britanskog majora Owena, koji je održan 15. svibnja prijepodne, čiji detalji nisu poznati javnosti.³¹

3.2. Mogući razlozi britanske predaje jugoslavenskih izbjeglica

Totalitarni režim jugoslavenske države, kao jedini način stvaranja nove države i uništenje fašizma, koji se javio u obliku ustaške države, vidjeli su u pogubljenju svih onih koji su imali veze s NDH. Smatrali su da će jedino tako njihova vlast opstati i da će na taj način onemogućiti reinkarnaciju i moguće oživljavanje sada već bivše države, pod vodstvom Ante Pavelića.

Zbog velike težnje da se kazne svi koji su bili povezani s fašizmom tj. ustaštvom, Bleiburg je dobio simboličko značenje, kao mjesto mučenja, patnji i stradanja hrvatskog naroda. Naime, sudbina hrvatskih vojnika i civila te drugih naroda koji su se našli na Bleiburgu, bila je u

³¹ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 101.

rukama Britanaca koji su donijeli tragičnu odluku te predali sve zarobljenike jugoslavenskim vlastima.³²

Postavlja se pitanje, zašto je Velika Britanija odlučila predati zarobljenike i što bi se dogodilo da to u konačnici nije učinila? Britanci su tijekom i na kraju Drugog svjetskog rata promijenili nekoliko različitih gledišta na jugoslavenski prostor (inciranjje Simovićeva puča što je dovelo do njemačkog napada na Jugoslaviju, podrška izbjegličkoj vladi i kralju do pozicije bez konkretnog gledišta).³³ Jedan od mogućih razloga predaje izbjeglica može se tražiti u sporazumu Tito – Šubašić. Naime, sporazum koji je postignut u lipnju 1944. godine, između vođe partizanskog pokreta Josipa Broza Tita i predsjednika izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije Ivana Šubašića, potvrdio je pozitivni odgovor zapadnih snaga na stvaranje federativne Jugoslavije te joj na taj način dao legitimitet. Josip Broz Tito potvrdio je zajedničko sastavljanje nove vlade, u kojoj će biti i članovi izbjegličke vlade kraljevine Jugoslavije. Dakle, ovim činom, Josip Broz Tito dobio je zeleno svjetlo od strane savezničkih snaga, kako bi nesmetano učvrstio temelje nove države. Također, Tito je kasnije vješto izbjegao svoja obećanja i dužnosti prema izbjegličkoj vladi te diktaturom učvrstio komunističku vlast.³⁴

Na završnim dogovorima oko granica jugoslavenskog prostora, 1945. g. prisustvovao je Harold Alexander, britanski vojskovođa i feldmaršal u Drugom svjetskom ratu te je potvrđena suradnja između Britanaca i Jugoslavenske armije. No, veliki problem je predstavljao teritorij, tj. granični interesi, što je ujedno i bio najveći kamen spoticanja između dvije spomenute strane.

*Složenost ovih interesa bitno je krajem rata utjecala na vojne odnose između Jugoslavije i savezničkih (britanskih) zapovjednih struktura, koji se ne mogu razumjeti promatranjem samo vojne razine, nego u kontekstu cjelovitih interesnih (političkih, diplomatskih i dr.) odnosa. U tom smislu treba promatrati i donošenje britanske odluke (Bleiburg i dr.) o izručenju zarobljenih hrvatskih (i drugih) vojnika i civila jugoslavenskoj vojsci.*³⁵

Velika Britanija i jugoslavenske vlasti na samom kraju rata, došli su do krajnje točke koja vodi u sukob. Problem su stvarale jugoslavensko-talijanske i jugoslavensko-austrijske granice. Naime, Tito nije htio povući svoje snage iz Koruške i Štajerske, a Britanci su granice htjeli vratiti na vrijeme prije Anschlusa, 1938. godine. Jugoslavenske vlasti na čelu s Titom, 14. svibnja poslale su notu gdje ističu kako će njihove vojne postrojbe ostati u okupacijskoj zoni

³² J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 223.

³³ Isto, str. 224.

³⁴ H. Matković, *Povijest Nezvisne Države Hrvatske*, str. 199. – 201.

³⁵ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 199.

Koruške. Drugi svjetski rat je već bio okončan i nitko nije htio nove sukobe, tako da američka administracija na čelu s Trumanom, nije htjela novi rat, osim ako vojne jugoslavenske postrojbe prve napadnu. Tako su 15. svibnja, američki i britanski veleposlanici tražili od Tita uspostavu vojne savezničke uprave u Trstu, Gorici, Tržiču i Puli.³⁶ Upravo u gore navedenom leži mogući odgovor na pitanje predaje zarobljenika. Može se reći kako je to bio kompromis kojim bi bile zadovoljene obje strane. Također, može se zaključiti kako je takva odluka donesena u samom vrhu britanskih vlasti, a ne pojedinačnih vojnih lica na području Austrije. Isto tako, ovako važne odluke ne mogu proći bez odobrenja najviših instanci vlasti. Titove vojne postrojbe povlačile su se iz Koruške kao rezultat predaje zarobljenika u njihove ruke. Time su obje strane zadovoljene, a Bleiburg će dan danas ostati mjesto koje nosi brojne kontroverze. Uz sve navedeno, ne smije se zanemariti činjenica da je Tito nakon iscrpljujućeg rata trebao učvrstiti svoju vlast u novoj državi, a to ne bi bilo moguće ako bi se u nju vratili njegovi najveći protivnici, odnosno pristaše Ante Pavelića i oni koji nisu podržavali ideju o zajedničkoj državi, nego samostalnu i neovisnu Hrvatsku. Trebalo je broj neprijatelja smanjiti na minimum, uz pomoć represivnog aparata, pomiriti zaraćene narode unutar Jugoslavije, srediti gospodarstvo, koje je bilo u rasulu i ne zamjeriti se vodećim zapadnim državama. Iz toga proizlazi kako osveta prema ustaškim pristašama nije bio jedini i glavni razlog, koji je doveo do masovnih ubojstava, nego način kako bi se komunistička vlast učvrstila kroz jednopartijski sustav.

Sve navedeno zavijeno je velom tajni te ne možemo sa stopostotnom sigurnošću reći koji je bio pravi razlog predaje zarobljenika te kako je uopće u tako kratkom vremenu tekla komunikacija između gore navedenih strana.³⁷

3.3. Britansko izručenje hrvatskih vojnika i civila

Britanci su jugoslavenskim vlastima izručili oko 70 000 zarobljenika, ali većina ih je zarobljena na području Slovenije, od strane partizana.

Pregovori između Saveznika i predstavnika NDH (generali Herenčić, Servatzy i pukovnik Crljen), održani su u dvorcu pokraj Bleiburga. Britanski brigadir Patrick Scott, odmah je zauzeo distancu i istaknuo činjenicu da su pripadnici oružanih snaga NDH trebali još prije 8 dana predati oružje. Iz toga možemo zaključiti da su Britanci već donijeli odluku o predaji izbjeglica,

³⁶ J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 230.

³⁷ Isto, str. 231.

Jugoslavenskoj armiji. Predstavnici NDH su svim silama pokušali uvjeriti Scotta da će doći do masovnog prolijevanja krvi i kako se partizani neće držati međunarodnih ugovora. Inače, pripadnici oružanih snaga NDH i civili, nikada ne bi prešli granicu i otišli iz svoje zemlje, da nisu očekivali zaštitu zapadnih snaga.

Na pregovore su stigli i partizanski predstavnici (komandant Ivan Kovačić Efenka i politički komesar Milan Basta), koje je Scott vrlo ljubazno i srdačno primio, prema pisanju Jurčevića. Predstavnici NDH našli su se u bezizlaznoj situaciji. Naime, Herenčić, Servatzy i Crljen morali su u jako kratkom vremenu odlučiti, pristaju li na bezuvjetnu kapitulaciju te mogu li vjerovati partizanskim predstavnicima, koji su obećavali da neće doći do osvetničkog mučenja i ubijanja te kako će svi biti izvedeni pred vojni sud, gdje će se poštivati ratna pravila. Najveći problem bio je ultimatum u kojem stoji da se oružane snage NDH moraju predati u roku 1 sata i 20 minuta. Odmah se može uočiti kako je to bila krinka i dobra maska da bi se prikrili pravi motivi i opravdanje za ubijanje neprijatelja. Jednostavno nije bilo moguće organizirati povlačenje i predaju vojske u tako kratkom roku, jer se veliki dio vojske i civila još nije nalazio na Bleiburškom polju te nikako nisu mogli znati da je kapitulacija dogovorena. Uz to, general Herenčić morao je vjerovati na riječ partizanima, jer nije bilo nikakvog pisanog sporazuma te se jedino mogao nadati kako se neće ostvariti crni scenarij kojeg su se svi pribojavali.

Također, britanski brigadir Scott zaprijetio je kako će partizanske jedinice moći koristiti njihove tenkove, ako se izbjeglice ne predaju u zadanom roku. Pod teškim pritiskom, delegacija HOS-a, povukla se u 16 sati te je krenula obavijestiti ostatak trupa o tome.³⁸

Budući da nije postojala nikakva mogućnost otpora, u poslijepodnevним satima 15. svibnja, počela je predaja vojske NDH. Postoje informacije koje govore kako se jedna grupa HOS-ovaca nije htjela predati, tj. odugovlačila je s predajom te je na njih otvorena mitraljeska paljba. Natezanje i odugovlačenje iskoristili su pripadnici Crne legije, Ustaške obrane i Poglavnikova tjelesnog zdruga. Naime, oni su odlučili iskoristiti situaciju te su se odmetnuli u obližnje šume. Među odmetnutima, bilo je i nekoliko visokih dužnosnika NDH, koji su svoj spas vidjeli u emigraciji. Jedan dio je uspio pobjeći i preživjeti, a drugi su ipak uhvaćeni i ubijeni.

Najveći dio vojske i civila, nije se uopće mogao probiti do austrijske granice te je predaja započela i na slovenskom teritoriju. Većinu zarobljenih, 12. slavonska divizija, slala je u prihvatne logore u Mariboru, a manji dio u Celje i Zagreb.³⁹ U logorima koji su se nalazili na

³⁸ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 149. – 152.

³⁹ Isto, str. 154.

slovenskom teritoriju – Maribor i Celje, započela su prva saslušanja ratnih zarobljenika. Svi vojnici koji su imali visoke činove u NDH, osuđivani su na smrt. Mnogi od njih nisu imali nikakvo suđenje, nego su odvođeni na stratišta gdje su strijeljani i masovno ubijani. Najveća poznata grobnica visokih časnika i zapovjednika, bila je u Teznom pokraj Maribora. *Za mnoge domobrane bila je nesreća što su posljednjih ratnih mjeseci bili uklopljeni u HOS i obučeni u nove plave uniforme jednake ustaškima, pa su stradavali kao ustaše.*⁴⁰

Nadalje, prema informacija kojima se raspolaže, navodno su žene i djeca bili pošteđeni i dobivali su propusnice do mjesta u kojem su živjeli. No, današnja istraživanja i otkrivanja masovnih grobnica, u kojima je nađen velik broj žena i djece, pobija ovu tvrdnju. Također, svi mladići koji su bili među ustašama i uključeni u domobrane, dobivali su mogućnost povratka u Hrvatsku. Tako se formirala duga kolona, koja je brojala čak 40 000 zarobljenika, koji su se ponovno morali vraćati putem, koji je bio prepun mučenja. Zarobljenici su prošli pravi križni put. Pojedini zarobljenici imali su sreće ako su ih ostavili u Zagrebu, a drugi su pak morali prijeći i 1000 km, do logora u Makedoniji. Nitko nije kontrolirao osvetničke pohode, pljačke, mučenja i ubijanja.

Nakon pregovora, za koje se ni danas ne znaju pod kojim uvjetima su se vodili i koji je bio konačni dogovor, Oružane snage NDH bile su prisiljene predati se Zapadnim saveznicima. Oni koji nisu uspjeli doći do bleiburškog polja, bili su okruženi partizanskim jedinicama te su morali izvjesiti bijele zastave, kako ne bi bili masovno ubijeni. No, već je prethodno navedeno kako se veliki broj vojnika (pripadnika Jugoslavenske armije) nije pridržavao ratnih pravila, nego su radili prema vlastitom nahođenju, vodeći se osvetoljubljivošću.⁴¹

Prema odredbama Ženevske konvencije, *ratnim se zarobljenicima smatraju svi vojnici i oficiri zarobljene vojske, kao i pripadnici dobrovoljačkih i policijskih odreda koji nose oznake pripadnosti vojnoj formaciji te civili koji bi se uključili u ratni sukob, a poštuju ratne zakone i običaje, kao i civili koji se ne bore, ali su u sklopu poražene vojne snage. Od trenutka zarobljavanja ratni su zarobljenici u vlasti neprijateljske sile, a ne jedinica koje su ih zarobile ili su za njih zadužene (čl. 2.). Zemlja, u čijoj se vlasti nalaze ratni zarobljenici, mora se brinuti za njihovo uzdržavanje (čl. 4.). Zarobljene osobe zadržavaju svoja građanska prava i ne smiju biti izložene nasilju i maltretiranju (čl. 3.). Odredbe Ženevske konvencije jasno govore o*

⁴⁰ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 156.

⁴¹ Martina Grahek Ravančić, *Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.*, Hrvatski institut za povijest, br. 3, Zagreb, 2007., str. 531.

transportiranju zarobljenika i njihovu smještanju u logore. Prema njima, dopušteno je zarobljenike pješice evakuirati u logore, i to u etapama od 20 kilometara na dan. Zarobljenike treba smjestiti u zgrade ili barake, koje omogućuju sve higijenske i zdravstvene uvjete. Osim toga, točno je propisana prehrana te svi ostali uvjeti potrebni za ljudski odnos prema zarobljenicima. Što se tiče kažnjavanja, određeno je kako vojničke i sudske vlasti zemlje koja drži ratne zarobljenike mogu kazniti onim mjerama koje su predviđene za ista djela protiv vojničkih osoba njihove vojske. Ta vojska je dužna, nakon završetka ratnih operacija, omogućiti povratak ratnih zarobljenika u domovinu.⁴²

Moguće odgovore na okolnosti predaje bleiburških zarobljenika, možemo pronaći na konferenciji održanoj na Jalti, par mjeseci prije završetka rata. Naime, na toj konferenciji, dogovorena je predaja zarobljenika državi s kojom su službeno ratovali. Ovaj dogovor se odnosio na Sovjetski Savez, a njega je slijepo slijedio i Josip Broz Tito. Na taj način Tito je tražio da mu se izruče bleiburški zarobljenici. Iako su znali za drastične postupke partizana prema zarobljenicima i masovna usmrćenja, bojali su se da bi se kršenje sporazuma moglo odraziti na nepoštivanje i ostalih odredbi iz Jalte. Velika Britanija, kojoj je NDH objavila rat, nije prekršila Ženevsku konvenciju o postupku s ratnim zarobljenicima iz 1929., kojoj je stranka bila i NDH. Naime, Konvencija nije predviđala dužnost zarobljavanja na zahtjev suprotne zaraćene strane, a napose ne između vojski izvan okršaja.⁴³

Bernard O' Sullivan, britanski poručnik topništva, odlučio je progovoriti o predaji 900 hrvatskih ratnih zarobljenika, u vrijeme kada je predaja obustavljena. Naime, O' Sullivan krivnju za predaju spomenutih zarobljenika stavlja na teret britanskog generala Richarda McCreerya, koji se nalazio na čelu britanske Osme armije. Smatra kako je McCreery na svoju ruku u smrt poslao 900 zarobljenika bez dopuštenja nadređenih. Osim toga, O' Sullivan svjedoči o postojanju privremenog isturenog zapovjedništva Osme armije, za koju se uopće nije znalo i to južno do ceste Spittal – Villach. Smatra kako je McCreery radio na svoju ruku iz krivo procjenjenih političkih i vojnih prilika.⁴⁴ Naređeno mu je predati zarobljenike Velškoj gardi u Rosenbachu. Kroz razgovor s hrvatskim generalima, bilo je vidljivo kako su se htjeli isključivo predati britanskim snagama jer su znali da će ih partizani pobiti. No, došavši na dogovoreno mjesto, Hrvati su pod prismotrom Velške garde, predani u ruke partizana i u roku nekoliko sati strijeljani. Na kraju, O' Sullivan smatra kako je britansko zapovjedništvo jako dobro znalo kakav

⁴² M. Grahek Ravančić, *Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.*, str. 531.

⁴³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 45.

⁴⁴ Miroslav Međimorec, *Izvršio sam zapovijed: odveo sam u smrt 900 Hrvata*, National security and the future, Vol. 9, No. 4, Zagreb, 2009., str. 25. – 27.

je Staljinov i ujedno Titov stav prema zarobljenicima, a nisu poduzeli ništa kako bi spriječili masovna krvoprolića.⁴⁵

3.3.1. Način predaje izbjeglica

Nakon što se pojavila vijest o bezuvjetnoj kapitulaciji NDH, postalo je jasno da se svatko bori za svoj život i da nema više kolektivne svijesti o mogućnosti povratka u domovinu, pod zaštitom zapadnih savezničkih snaga. Svi su morali izvjesiti bijele zastave, koje su u tom trenutku simbolizirale predaju na miran način, bez bilo kakvog otpora. Preživjeli svjedoci govore kako su hrvatski časnici ubrzano počeli skidati svoje oznake i uništavati oružje kako ih ne bi na licu mjesta ubili. Nedugo nakon što se saznala vijest o bezuvjetnoj kapitulaciji i predaji, u blizini su vidjeli partizanske i britanske jedinice koje su ih čekale. Britanski vojnici su, prema riječima svjedoka, ohrabrivali ljude govoreći im kako će se uskoro vratiti svojim domovima i kako su sada na sigurnom. Pratnju zarobljenika preuzela je I. Srpska Proleterska brigada koja je odmah započela s likvidiranjem časnika i dočasnika te mučenjem zarobljenika. Nikola Krnjoč, vođa spomenute brigade, jasno je dao do znanja svim zarobljenicima kako je sada došlo njihovo vrijeme i kako će osvetiti teror kojeg su provodile ustaše na čelu s Pavelićem.⁴⁶ U knjizi *Hrvatski holokaust*, preživjeli navode kako je velik dio vojnika ubijen na njihove oči tijekom puta, drugi su umrli od iznemoglosti, gladi i žeđi, a slučaj trovanja dogodio se u jednom mariborskom logoru. Naime, prema iskazu jednog časnika, zarobljenici nisu okusili hranu nekoliko dana te su u logoru dobili porcije graha nakon skoro mjesec dana. U grah je stavljen ricinus, od kojeg je zarobljenicima krenula pjena na usta i više im nije bilo spasa. Također su se javile i razne bolesti uzrokovane velikom nehigijenom koja je vladala i nehumanim uvjetima, što je bio još jedan od razloga umiranja. Ilija Kordić, preživjeli domobran, govori kako su njega kao mladog vojnika obukli u partizansku odoru i stavili da čuva kolonu i provodi teror koji je netom prije vršen nad njime.⁴⁷ Prema iskazu Ilije Kordića, određeni broj izbjeglica htio se vratiti nazad u domovinu, drugi su se svim silama pokušali probiti što je moguće bliže savezničkim kampovima i na taj način spasiti živu glavu. Svatko se na svoj način nosio s naizgled bezizlaznom situacijom.

⁴⁵ M. Međimorec, *Izvršio sam zapovijed: odveo sam u smrt 900 Hrvata*, str. 31. – 35.

⁴⁶ John Ivan Prcela, Dražen Živić, *Hrvatski holokaust*, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb, 2001., str. 252. – 253.

⁴⁷ J. I. Prcela, D. Živić, *Hrvatski holokaust*, str. 254. – 255.

Situacija se i pokazala kao pat pozicija za sve jugoslavenske izbjeglice. Naime, ogroman broj ljudi napustilo je svoju domovinu i našao se na stranom teritoriju, bez ikakve sigurne zaštite od nadiranja partizanskih jedinica, koji su ih okružili i čekali obračun s neprijateljima. Također, isti taj narod i vojska nisu imali nikakvo jamstvo da će ih zapadne snage zaštititi i da ih neće predati u ruke partizana.

Veliko razočarenje dogodilo se čim je uočeno kako se broj britanskih vojnika smanjuje, a povećava broj partizanskih. Narod je bio izgubljen i zbunjen. Nisu znali predaju li se Britancima, u što su vjerovali i nadali se ili se svjesno predaju u ruke partizana. Svi važniji zapovjednici izgubili su glave, ostavili narod na milost i nemilost neprijatelju te počeli misliti na svoj vlastiti život. Upravo zbog toga, mnogi nisu znali kako su pregovori završili i što je najpametnije napraviti kako ne bi došlo do sukoba i masovnih likvidacija.⁴⁸

Veliki upitnici i dvojbe postavljaju se i oko načina predaje. Ustaška strana drži priču prema kojoj su odmah po saznanju izvještene bijele zastave, ali kako su partizanske jedinice čekale krivi potez kako bi započeli napad. Jugoslavenska strana navodi kako su zarobljeni odugovlačili s predajom te su morali reagirati i otvoriti paljubu. Svjedočanstva se razlikuju i ne može se sa sigurnošću utvrditi što se točno događalo u vrijeme predaje. Kada je došlo do razoružavanja i predaje, jednu kolonu činili su civili, a drugu vojnici.

Partizanske jedinice bile su opterećene mišlju kako sve *izdajnike* treba vratiti nazad u domovinu i osuditi, a da im pritom nekolicina ljudstva, posebice poznatih ratnih zločinaca ne pobjegne i spasi se. Britanci nisu pravili probleme oko tretmana prilikom predaje, jer su im partizani zajamčili kako će se sve odvijati prema zakonima utvrđenim Ženevskom konvencijom.⁴⁹

Dan danas, postavlja se pitanje Titove odgovornosti za zločine koji su počinjeni. Milovan Đilas na tu temu rekao je sljedeće: *Nitko ne zna da li je Tito izdao takvu zapovijed. Ali je sigurno bio sklon radikalnom rješenju – iz pragmatičnih razloga, ...U Jugoslaviji je vladao kaos i pustoš. Jedva da je bilo ikakve civilne uprave. Nije bilo pravilno konstituiranih sudova. Nije bilo načina da se pouzdano ispituju slučajevi 20 – 30 000 ljudi. Najjednostavnije je rješenje bilo da ih se sve pobije i tako zaključiti stvar.*⁵⁰ Osim toga, organiziranje logora diljem Jugoslavije, prijevoz

⁴⁸ M. Grahek Ravančić, *Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.*, str. 544.

⁴⁹ Isto, str. 546. – 549.

⁵⁰ Nikolaj Tolstoj, *Ministar i pokolji*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1991., str. 309.

izbjeglica do istih, pokazuje kako je državni vrh na čelu s Titom itekako bio upoznat s cjelokupnom situacijom, a isto tako i likvidacijama koje su počinjene.

3.4. „Klagenfurtska zavjera“

Najveći kritičar Harolda Macmillana, političkog savjetnika generala Alexandra i kasnije premijera Ujedinjenog Kraljevstva, bio je Nikolaj Tolstoj. On je posebnu pažnju usmjerio na tzv. klagenfurtsku zavjeru. Tolstoj Macmillana krivi za rad na vlastitu ruku i lobiranje u izručenju izbjeglica Josipu Brozu Titu. Također navodi i ispituje razloge njegovog neplaniranog sastanka u Klagenfurtu, gdje se susreo s generalom Keightleyem, koji se nalazio na području južne Austrije i kojem nije bilo u planu vraćanje izbjeglica nazad.⁵¹ U svom djelu *Ministar i pokolji* ističe kako najveća odgovornost za ratne zločine nad jugoslavenskim izbjeglicama pada upravo na Macmillana. Tolstoj piše kako se Macmillan oglušio na Aleksandrovo protivljenje predaje zarobljenika te je naložio krivotvorenje pismenih zapovijedi, kako bi se plan mogao provesti u djelo. Nakon toga posjetio je i generala McCreerya u Trevisu, kako bi mu dao zadnje upute i mijenjanje plana u zadnji čas. Sjedinjene Američke Države su iskazale neslaganje s ovim činom te nisu odobravale izručenje izbjeglica, jer su znali kako će doći do masovnih pokolja bez pravovaljanih suđenja i poštivanja ratnih pravila međunarodnih konvencija. No, bez obzira na neodobranje, britanske snage su odlučile predati izbjeglice jugoslavenskim i sovjetskim vlastima i time oprale ruke od izravnog sudjelovanja u zločinima koji su nakon toga uslijedili.⁵²

John Colville, predstojnik jugoslavenskog odsjeka Foreign Officea, nakon pokrenute istrage u vezi izručivanja vojske i civila Titovim partizanima, zabilježio je sljedeće: *Mislim da nam jedino preostaje priznati da je došlo do ozbiljne greške i da ta priča baca loše svjetlo na oficire koji su u njoj sudjelovali. Beskorisno je pokušati zabušariti incident koji se ne može opravdati ...*⁵³ Najveći problem oko rasvjetljavanja krivnje Macmillana leži u nemogućnosti pronalaska pisanih dokumenata o zapovijedi izručivanja, ali i dobro čuvanim tajnama, koje bi uvelike kompromitirale premijera, koji je tu dužnost obnašao od 1957. do 1963. U njegovim memoarima ne pronalazimo nikakve zapise o povodima za neočekivani let u Klagenfurt,

⁵¹ N. Tolstoj, *Ministar i pokolji*, str. 533. – 539.

⁵² Isto, str. 294.

⁵³ Isto, str. 297.

dogovore s Keightleyem i McCreeryem i što je najzanimljivije, nema spomena o izvještaju koji je upućen generalu Alexanderu.⁵⁴

Što se tiče Kozaka, koji su također bili zarobljeni od strane Britanaca i poslani nazad, Macmillan opravdava jaltskim dogovorom o razmjeni sa zarobljenim britanskim vojnicima. No, treba naglasiti kako njegovo opravdanje pada u vodu, jer do tada nije sklopljen spomenuti dogovor niti su britanske obavještajne službe imale saznanja o zarobljenim vojnicima. Zanimljivo, postoji i verzija prema kojoj su Kozaci predani Sovjetima u zamjenu za velike količine votke. No, pravi razlozi izručenja nisu poznati ni danas, ali se zna kako je Keightley obavijestio Macmillana (što se vidi iz njegovih izvještaja) o kontaktu s Rusima i nagloj prijateljskoj promjeni prema njima.⁵⁵

Navodno je Josip Broz Tito poslao depešu u kojoj naglašava kako se ne smiju činiti ratni zločini niti provoditi nasilje nad zarobljenicima. No, Tolstoy navodi kako to uopće nije bio vjerodostojni dokument jer na njemu nije bilo Titovog potpisa. Depeša uopće nije spomenuta u dokumentima Jugoslavenske armije, gdje su stavljani uglavnom točni, provjereni i potpuni dokumenti.⁵⁶ Važno je naglasiti kako Tolstoy cjelokupnu odgovornost prebacuje na Macmillana, a minimalnu krivicu stavlja na teret feldmaršalu Alexanderu, koji je prema njegovu pisanju bio krivo i kasno obaviješten o američkom negativnom odgovoru o izručenju zarobljenika partizanskim jedinicama. Sve do danas, pitanje o načinu izručenja jugoslavenskih zarobljenika ostaje otvoreno i prekriveno spletkama i tajnim dogovorima. Američka strana nikako nije bila za predaju jugoslavenskih izbjeglica, pobjedničkoj (partizanskoj) strani. Bili su svjesni kako će taj čin dovesti do pokolja te se takav scenarij pod svaku cijenu morao i mogao spriječiti. Britanci su s druge strane, sjedili na dvije stolice i radili u smjeru koji je njima najviše odgovorao. Predaju jugoslavenskih zarobljenika, u prvom redu hrvatskih vojnika i civila, opravdavali su činjenicom kako su Hrvati bili pod Nijemcima i usko surađivali s njima te da ih nisu kao državu nikada priznali. Kao jedan od razloga predaje ogromnog broja ljudstva Titovim snagama, navodi se nemogućnost smještaja, prehrane i medicinske pomoći tolikom broju ljudi.⁵⁷

Milovan Đilas, u razgovoru s književnikom Georgom Urbanom, iznio je svoje stajalište o razlozima predaje zarobljenika. Naime, Đilas ne krije iznenađenje predajom te je istaknuo kako su ga britanski postupci uveliki zbunili, posebice znajući kakva sudbina očekuje zarobljene.

⁵⁴ N. Tolstoj, *Ministar i pokolji*, str. 301. – 302.

⁵⁵ Isto, str. 303. – 304.

⁵⁶ Isto, str. 540.

⁵⁷ M. Grahek Ravančić, *Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.*, str. 540. – 542.

Đilas je mišljenja kako je glavni razlog predaje već spomenuta nemogućnost brige o 20 000 do 30 000 Jugoslavena u Koruškoj, koji su rat htjeli zaključiti i privesti kraju bez dodatnih problema u vidu jugoslavenskih izbjeglica, od kojih nisu imali nikakve koristi.⁵⁸ U prilog Đilasovim izjavama idu i svjedočanstva britanskih generala i oficira, koji odlučno odbacuju ideju o dogovoru između britanske vlade i Tita. Prema toj ideji, Tito je ugrožavao Korušku, koja je bila interesna sfera Britanaca i nije se htio povući iz nje. Britanci su navodno tražili napuštanje Koruške i zamjenu za izručenje izbjeglica te bi na taj način obje strane bile zadovoljene. No, ova ideja nije potvrđena i veliki broj sudionika rata ju odbacuje.

Skupina tzv. neovisnih povjesničara na čelu s brigadirom Anthonyem Cowgillom, provela je istragu o britanskog krivnji za događaje koji su se odvijali na Bleiburgu. Cowgillov izvještaj odbacuje tvrdnje o dogovoru između Britanaca i Tita te pokušavaju razbiti mit o klagenfurtskoj zavjeri. Spomenuti izvještaj pokušava pobiti Tolstojeve zaključke koji izravno terete Britance, kao glavne krivce bleiburškog stradanja. U samom startu analiziranja, vidi se kako su određeni datumi preskočeni, a naglasak izvještaja bio je upravo na analizi svakog datuma, čak i sata, u svrhu rasvjetljavanja razvoja događaja, koji su imali tragičan završetak za jugoslavenske izbjeglice. Također, niti u jednom kontekstu ne spominje se odbijanje suradnje s ustašama i njihovoj predaji. No, iz analiziranih dokumenata, može se tvrditi kako su se britanske snage spremale predati izbjeglice jer su se bojali sukoba s Titom, odnosno Crvenom armijom.⁵⁹ Izvještaj jasno pokazuje kako u njemu nema ni slova o memorandumu kojeg su poslali visoki dužnosnici NDH. Također, nema spomena ni o depešama koje su razmijenili glavni i odgovorni feldmaršal Alexander i Tito, u kojima stoji kako će tzv. kvislinške snage (ustaške), biti predane jugoslavenskim vlastima. No, o spomenutim depešama nema ni traga u Cowgillovom izvještaju. S obzirom na to, može se lako isčitati kako je britanska vlada puno prije samog raspleta događaja formirala svoj stav prema jugoslavenskim izbjeglicama te su pod svaku cijenu htjeli izbjeći sukob s Crvenom armijom i Staljinom. Također, Julijska krajina i Koruška, bile su od ključne važnosti za Savezničke snage i nisu htjeli dopustiti Staljinu dolazak u posjed još jedne važne luke – Trst. Britanci sebe žele predstaviti kao pomagače u dogovoru između ustaša i partizana, a nikako jedine i glavne odgovorne za masovne zločine koji su počinjeni u vrijeme kada je Drugi svjetski rat završio.⁶⁰

⁵⁸ N. Tolstoj, *Ministar i pokolji*, str. 308. – 309.

⁵⁹ Marko Grčić, *Bleiburg: otvoreni dossier*, Vjesnik, Zagreb, 1990., str. 29. – 35.

⁶⁰ M. Grčić, *Bleiburg: otvoreni dossier*, str. 41. – 47.

3.5. „Marševi smrti“

Nakon izručenja izbjeglica partizanskim jedinicima, započeo je križni put, koji je postao jasniji odmicanjem od savezničkih snaga. Nakon što su prošli Dravograd, naoružanih partizana bilo je sve više. Prema riječima svjedoka, kolona je bila zgusnuta te se kretalo presporo, toliko da je trebalo dva dana kako bi prešli desetak kilometara. Najlošija situacija bila je na cesti između Dravograda i Maribora, a upravo dolazak pred Maribor se smatra kao početak *marševa smrti*, kako ih nazivaju svjedoci (zarobljenici su tjerani na trčanje prema Mariboru zbog čega je dio zarobljenika preminuo).⁶¹

Prema riječima Vinka Nikolića, najokrutniji zločini, bili su oni prema civilima, među kojima je bilo osoba u trećoj dobi i djece. Naime, velik broj vojnika pratile su i njihove žene i djeca te su oni također bili izloženi mučenju, mnogi čak i hladnokrvnom ubijanju. Žena jednog hrvatskog vojnika opisuje svoj križni put u obliku kontinuiranog zlostavljanja i izgladnjivanja, sve dok nije našla način i uspjela se spasiti bijegom. Imala je svega 18 godina te je bila u drugom stanju. Također navodi kako je čula priču partizanskih vojnika o bacanju ženskih članica ustaškog ogranka, koje nisu bile starije od 20 godina, u rijeku. Mnoge žene na putu su izgubile djecu, bez pružanje bilo kakve liječničke pomoći, svaki dan su vršene pljačke i mučenja, kojih nisu bili izuzeti kako žene tako ni djeca.⁶² Drugi svjedok također opisuje strahote koje su proživljavale žene. Većina njih bila je silovana, neke ubijene, izvrgnute gledanju ubijanja njihovih muževa, sinova i dr. Velik broj svjedoka ističu okrutna postupanja prema djeci, koja su bila razdvajana od roditelja te gledala strahote ubijanja očeva i mučenja majki. Starije ljude koji nisu mogli pješaćiti, ubijali su i ostavljali na putu.⁶³

Jedan od preživjelih časnika hrvatske vojske navodi kako je iz njegovog reda ubijeno oko 40 – 50 ljudi. Također navodi kako su partizani u gomili ljudi koje nisu odmah smjestili u logore, počeli tražiti oznake i činove, kako bi ih likvidirali. Knjiga *Hrvatski holokaust*, donosi svjedočanstva koja govore o velikom broju ubijenih hrvatskih vojnika, koji su bacani u improvizirane jame. Prema svjedočanstvu jednog od preživjelih, uvjeti su bili toliko loši da su zarobljenici na putu prema hrvatskoj granici, jeli zeleni krumpir, sirove puževe, samo kako bi malo utažili glad i preživjeli. Hranu su dobili tek nakon 6 dana hoda, a partizanski vojnici su koristili svaku situaciju u kojoj su mogli pljačkati zarobljene. Također, postoje svjedočanstva o

⁶¹ Martina Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put – na putu povratka kroz Podravinu*, Hrvatski institut za povijest, Vol. VII, br. 13, Zagreb, 2008., str. 157.

⁶² Vinko Nikolić, *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, str. 209. – 210.

⁶³ Isto, str. 212.

nehumanim uvjetima u logorima gdje su bili izloženi strašnim mučenjima i ubijanjima.⁶⁴ U Mariboru je organizirano nekoliko logora kako bi zarobljenici bili razvrstani i kako bi se *riješili* dijela zarobljenika, u prvom redu visokih časnika. Svjedoci navode kako su pozivani za pomoć u zakopavanju ubijenih časnika. Zvonimir Dusper, jedan od preživjelih, našao se u skupini koje su gole otpremili za masovna gubilišta. *Postrojili su nas na sam rub duboke jame. U hipu, nesnalaženju i reskom rafalu strojnica osjetio sam jak trzaj žice na ruci i kroz bljeskove i pucnjavu stropoštao se u mračnu jamu.*⁶⁵

Masovna grobnica u Sloveniji, pronađena je 1999., za vrijeme izgradnje mariborske zaobilaznice. Pronađeno je 1179 osoba, a pretpostavlja se da na tri pronađene lokacije u krugu od 950 m, leži 15. 000 žrtava.⁶⁶

Druga kolona išla je iz Dravograda prema Slovenjgradecu. Svjedoci opisuju slične scenarije kao kod Maribora te identično postupanje prema zarobljenicima. Kontinuirano su provodili sustavna maltretiranja i mučenja. Najveća grobnica koja je do sada otkrivena u Sloveniji bila je pred Kočevskim Rogom. Tamo su sa svih strana dovozili zarobljenike te su ih ubijali, uglavnom strijeljanjem. Išli su toliko daleko da su pucali po jamama u koje su bacali tijela te su tako bili sigurni da nitko neće preživjeti. Procjene žrtava penju se čak do 30 000 osoba. Zadnja stanica u Sloveniji bio je Zidani Most. Svjedoci su rekli sljedeće: *Vidjeli smo strašne zločine: iznakažena i isječena tijela. O stablima su visjela gola tijela, izbodena noževima na mnogim stranama, s izvađenim očima, srcem, jezikom, odrezanim spolnim organima, iščupanim noktima, s izvučenim crijevima, s odsječenim glavama itd.*⁶⁷ Također su rekli kako su se partizanski vojnici *igrali* te su svaku 10. osobu strijeljali i bacali u Savu ili Savinju. Upravo zbog činjenice da je velik broj osoba bačen u rijeku, ne može se identificirati broj žrtava, ali je zasigurno veći od onoga što se zna.

Kolone ljudi počele se su se slijevati u Hrvatsku u više pravaca. Veći dio zarobljenika upućen je prema Varaždinu i Krapini. Zagreb je bio u obliku velikog tranzitnog centra, gdje su opet velike kolone upućivane u nekoliko pravaca. *Jedan je išao Posavinom do Siska i Petrinje te Podravinom prema Kutini i Jasenovcu. Odatle je većina upućena u Bosnu (Kozara, Prijedor, Banja Luka). Druge kolone tjerane su preko Dugog Sela, Čazme, Bjelovara, Slatine, Papuka u Lipik te kroz Okučane u Bosnu. Preko Pakraca, Našica i Slavenskog Broda kolone su dolazile u*

⁶⁴J. I. Prcela, D. Živić, *Hrvatski holokaust.*, str. 224. – 227.

⁶⁵M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put – na putu povratka kroz Podravinu*, str. 158.

⁶⁶Isto, str. 158.

⁶⁷Isto, str. 160.

*Bosanski Brod. Neke kolone iz Zagreba kreću u smjeru Karlovca, Gospića i Istre.*⁶⁸ Svjedoci navode kako su zarobljenike u logorima tukli i neprekidno mučili kako bi ih što više umrlo. Oni koji su uspjeli pobjeći, bila je neznatna brojka. Ostali su trpjeli batine i bili preslabi kako bi ih preživjeli. Osim toga, preživjeli svjedoče kako su prošli pakao prolazeći kroz srpska sela. Opisuju kako su ih mještani kamenovali te im davali zatrovanu hranu, maltretirali i pljačkali ih.⁶⁹

Novi veći popisi zarobljenih bili su u Osijeku. Od tamo su ponovno proslijeđeni u daljnje logore, ali nakon Osijeka se u velikoj mjeri smanjuju mučenja i izravna ubijanja. Odlazak dijela zarobljenika prema Šidu, nije ostao u lijepom sjećanju. Opet opisuju traumatična iskustva koja su doživjeli prolazeći kroz srpska mjesta, sljedećim riječima: *Prolazeći kroz pravoslavna sela ubijali su civili više nego partizani. Čekali su nas s motikama, vilama, sjekirama, drvetima. Žrtve su padale kroz sela i izvan sela.*⁷⁰

Iz gore opisanog, vidi se način na koji su nove vlasti rješavali *slučaj izbjeglica*, ali i način obračuna s onima su okarakterizirani kao *narodni neprijatelji*. Osim toga, nova vlast odbacivala je svaku poveznicu koja ima veze s Kraljevinom Jugoslavijom, a posebno s NDH. Istaknuta je narodna vlast koja je nikla iz naroda te demokracija koja se ogleda u slobodi naroda da bira i smjenjuje vlast. No, jugoslavenska vlast nikako nije bila u duhu demokracije. Sve što su pričali i obećavali narodu kako bi ih pridobili, nisu ispoštovali te su odmah počeli s provođenjem diktature i nametanjem komunističke vlasti kao jedine, bez mogućnosti biranja druge, a zločine koji su počinjeni na Bleiburgu, vješto su skrivali.⁷¹

4. Obračun s neprijateljima u domovini

Represija koja se vršila neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata, dosegla je svoj maksimum u prvim godinama poratne, novostvorene Jugoslavije. Najteži oblik represije, zasigurno je bila fizička koja se očitovala u osnivanju logora, mučenju te pogubljenju bez sudskog postupka. Osim toga, svatko tko se izjasnio kao politički neistomišljenik politike *bratstva i jedinstva* Josipa Broza Tita, proglašen je državnim neprijateljem, završio bi na montiranom sudskom procesu i bačen u zatvor.

⁶⁸ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put – na putu povratka kroz Podravinu*, str. 161.

⁶⁹ Isto, str. 162.

⁷⁰ Isto, str. 163.

⁷¹ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 172. – 173.

Treba istaknuti kako nisu postojali točno određeni kriteriji po kojima se netko svrstavao u narodnog neprijatelja. Osoba je mogla završiti u zatvoru i ako je bila pasivna za vrijeme Narodnooslobodilačkog pokreta. Drugim riječima, svaka osoba koja nije sudjelovala u oslobodilačkim akcijama tijekom rata na strani partizana, a nije bila ni na drugoj, okupacijskoj strani, mogla je zbog svoje pasivnosti i nesudjelovanja biti proganjana.⁷²

*Osim kartoteka o pojedincima i kolektivne krivnje koja se pripisivala svim osobama koje su činile državni i društveni ustroj NDH, s približavanjem kraja rata naglo se u Hrvatskoj pojačavalo a priori kolektivno proskribiranje i progon pripadnika predratnog HSS-a, te se naglašavalo kako treba napose posvetiti pažnju bivšim HSS i Mačekovcima, kao i radićevcima, koji se nisu slagali s politikom Mačeka, a ipak su ostali po strani NOP-a.*⁷³

Katolička crkva također je dobila etiketu neprijatelja države jer nije ništa činila po pitanju odupiranja ustaškom režimu. Također su pozivali narod da se oni sami obračunaju sa svojim sumještanima te isticali parolu – Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Unutar samog partijskog vrha, pomno su se osmišljavali načini kako kazniti sve one koji su povezani s prošlom državnim tvorevinom. Državni represivni aparat dijelio se na Odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) i Korpus narodne obrane Jugoslavije (KNOJ). Isprva je OZN-a bila obavještajna služba te je isplela široku mrežu, kako bi došla do potencijalnih neprijatelja. No, jedini zadatak nakon rata bit će progon i obračun s protivnicima. Na čelu OZN-e instaliran je Aleksandar Ranković, tadašnji član Politbiroa CK KPJ, koji će u sljedećim godinama postati simbol represije i sustavnog gušenja ljudskih sloboda.

Već prvih dana od uspostave nove vlasti, predstavnici OZN-e su, kako navodi Ministarstvo unutrašnjih poslova Hrvatske, počeli s pljačkanjem, ubijanjem ljudi te je narod bio u velikom strahu za svoj život. S druge strane, glavna zadaća KNOJ-a nije se uvelike razlikovala od zadaća koje su bile u djelokrugu OZN-e. Naime, KNOJ je imao za zadatak *čišćenje tek oslobođenih teritorija od ostataka razbijenih neprijateljskih jedinica i špijuna ...*⁷⁴ OZNA i KNOJ su po svemu sudeći imali neograničene ovlasti i glavni cilj - čišćenje novoosvojenog teritorija od neprijatelja.

Danas se kao problem javlja neistraženost masovnih grobnica i zločina koji su počinjeni nad hrvatskim stanovništvom, posebice za vrijeme križnog puta. Tek desetak masovnih grobnica

⁷² J. Jurčević, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, str. 298.

⁷³ Isto, str. 299.

⁷⁴ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 50.

od njih tisuću je istraženo. Takav način vladanja upućuje na činjenicu kako su jugoslavenske vlasti sve pokušale zataškati i opravdati zbog bojazni od ponovnog pokušaja dolaska na vlast pristaša NDH. Vođeni time, stvorili su jak represivni aparat koji je kršio sva ljudska prava i slobode te onemogućavao mogućnost iznošenja istine od strane preživjelih.

4.1. Odnos jugoslavenske komunističke vlasti prema zarobljenicima

Uspostavom nove, komunističke vlasti, počinje diktatura i represija prema svima koji su bili protiv Josipa Broza Tita i komunističke vlasti. Josip Broz Tito, pobjedu nad fašističkom državom uzdigao je na razinu pravedne i čiste pobjede, koja je donijela slobodu narodu i jedinstvo balkanskih naroda. Dolaskom na vlast sustavno su gušili slobode i osnovna ljudska prava. Strahovlada koju su provodili, dovela je do autokracije i potpunog gubitka demokracije.

Svaki spomen bleiburškog stradanja i patnji koje su prošli zarobljenici, među njima ogroman broj civila, zataškavao se i sustavno zabranjivao istraživati. Totalitarni sustavi u 20. stoljeću provodili su cenzuru tiska te kontrolirali svaki segment države i društva. Zbog svega navedenog, nedovoljno istražen slučaj Bleiburg, uveo je u 21. stoljeće podjele u hrvatskom društvu, koje traju sve do danas. Zataškavanje komunističkih zločina neposredno nakon Drugog svjetskog rata, probudilo je bijes prema komunističkoj vlasti, no on je dugo tinjao zbog bojazni za vlastiti život.

Način obračuna s narodnim neprijateljem, Tito je preuzeo od ideološkog vođe – Staljina. Naime, Staljin je isticao kako neprijatelja možeš pobijediti tek ako ga mrziš iz dna duše. To podrazumijeva ubojstva i mučenja, za viši cilj – ideologiju i klasnu jednakost. Srpski književnik Marko Ristić, nakon oslobođenja Beograda, krajem 1944. godine, piše sljedeće: *Nema, ne može da bude sloboda naroda, ni jedinstva, ni mira, ni sreće, bez potpunog, nemilosrdnog uništenja izdajničke reakcije, bez pravde koja, kako su to rekli Koča Popović i Peko Dapčević – obuhvata osvetu, uključuje osvetu – bez nasilne smrti fašizma.*⁷⁵ Narodnim neprijateljem smatrao se svaki aktivni ustaša, četnik, pripadnici oružanih snaga u službi neprijatelja te svi oni koji su na bilo koji način izdali narodnu borbu ili pomagali okupatoru.⁷⁶ Upravo zbog ovakvog poriva na osvetu i uništenjem neprijatelja, ustaške jedinice su znale da im neće biti spasa te su se borili na život ili

⁷⁵ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 165.

⁷⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 62

smrt, bijeg, ali nikako predaju. Svjestan situacije, bio je i sam vrh NDH, koji se dao u bijeg, kao i sam poglavnik Ante Pavelić.

Jedan od prvih poteza buduće vlasti, bilo je osnivanje *Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Drugom svjetskom ratu*, 30. studenoga 1943. g. u suradnji s Josipom Brozom Titom, koja je imala sljedeće zadatke: jasno se mora utvrditi je li osoba počinila ubojstvo, pljačku, silovanje i sl. Tek kada se utvrdi da je osoba činila zločine, postupa se po zakonima i određuje se visina kazne ili kazna smrti. Također, osnovana je komisija imala zadatak odrediti što se ubraja u ratni zločin, koja se osoba smatra zločincem te koje prijestupe treba kažnjavati. Nadalje, *počeci sudstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji bili su partizanski sudovi, na čijem su čelu bili pripadnici neke jedinice na čelu s vojnim ili političkim vođom. Partizanski sudovi nisu dozvoljavali vođenje zapisnika, posebna ispitivanja te optuženi nije imao branitelja koji bi ga zastupao. Još 1944., nakon Trećeg zasjedanja ZAVNOH – a u Topuskom sudstvo ni na razini vrhovnog tijela vlasti nije izdvojeno iz uprave, pa su Sud ZAVNOH – a, kasnije preimenovan u Zemaljski sud Hrvatske, sačinjavali članovi ZAVNOH – a. Upute o odvajanju sudstva od uprave Odjela za pravosuđe ZAVNOH – a dane su 15. studenog 1944., nakon što je NKOJ potkraj svibnja 1944. dao takvu preporuku. U poslijeratnom razdoblju razvijalo se sudstvo na temelju načela jedinstva vlasti.⁷⁷ To je značilo da su suci polagali račune predstavničkim tijelima koja su ih birala. Također, prema Goldsteinu, Josip Broz Tito izričito je zatražio da se provede amnestija, koja je donesena 15. studenoga 1944. godine. Time se smrtna kazna provodi samo onda kada je utvrđeno i dokazano da je osoba počinila ubojstvo, paljevinu, pljačku ili silovanje. Nad drugim osobama osuđenima na smrt, kao što su počinitelji, organizatori i intelektualni začetnici zločina i izdajničkih djela, kazna se može izvršiti jedino i isključivo poslije prvobitne potvrde Vijeća Višeg vojnog suda pri Vrhovnom štabu.⁷⁸ U veljači sljedeće godine, počinju se osnivati vojni sudovi, a u svakom korpusu uvodi se Viši prizivni sud.*

Vrhovni komandant Josip Broz Tito, ubrzo je uvidio da se njegove odredbe o ubijanju ne poštuju te je 14. svibnja navodno poslao dešepu, koja je došla do sve četiri armije i Glavnih štabova u Hrvatskoj i Sloveniji. Nakon toga, navodno se smanjio broj ubojstava, no uslijedili su nekoliko dana kasnije u Kočevskom Rogu, Teharju i Teznu kod Maribora. Navedena mjesta su bila ona za koje se znalo, a danas se vidi da ih je bilo i na drugim mjestima.

⁷⁷ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 60. – 61.

⁷⁸ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 168.

Josipu Brozu Titu, kontinuirano su stizale vijesti o likvidacijama i mučenjima od strane njegovih vojnika, posebice za vrijeme križnog puta. Svoje mišljenje o likvidacijama i mučenjima izbjeglica prokomentirao je u Ljubljani, 27. svibnja 1945. godine: *Što se tiče ovih izdajnika ...to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla je već ogromnu većinu ...*⁷⁹

Što se tiče visokih dužnosnika NDH, jedan dio izveden je pred vojni sud te je osuđen na smrt. Među njima bili su: bivši ministar Mile Budak, predsjednik Vlade NDH Nikola Mandić, prvi zapovjednik Ustaške jedinice Juca – Juraj Rukavina itd. Na optuženičkoj klupi, našlo se i nekoliko istaknutih crkvenih prvaka. Jedan od njih bio je zagrebački muftija Ismet Muftić, evangelistički biskup Philipp Popp i mitropolit Hrvatske pravoslavne crkve Grigorij Ivanovič Maksimov Germogen. Uz Germogena se vežu kontroverze vezano za njegov dolazak na čelo Hrvatske pravoslavne crkve, na koje ga je postavio Poglavnik Ante Pavelić. Osim toga, za vrijeme NDH, tražio je od Srba da se učlane u crkvu te je pritom ubijena nekolicina Srba.⁸⁰ Pošteđena strijeljanja nije bila ni druga skupina visokih ustaških dužnosnika. Na udaru su bili: doglavnik Slavko Kvaternik, ministar financija Vladimir Koščak, ministar vanjskih poslova Mehmed Alajbegović, potpredsjednik Vlade Osman Kulenović i drugi. No, jedan manji dio dužnosnika na čelu s Pavelićem i Eugenom Didom Kvaternikom, uspio je pobjeći u prekomorske zemlje (Argentinu, Paragvaj, SAD, Španjolsku itd.) te su se pritajili u emigraciji.

Prvih nekoliko mjeseci nakon rata, *Uredba* je bila kaznenopravni temelj za suđenje, a vojni su sudovi bili nadležni za sva važnija krivična djela bez obzira je li počinitelj bio vojna osoba ili ne. Nakon što je donesen *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države*, 25. kolovoza 1945., prešlo se s vojnog na redovno sudstvo.⁸¹

Predsjedništvo ZAVNOH – a donosi *Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*. Naime, sudovi nacionalne časti u Hrvatskoj djelovali su od 24. travnja do 8. rujna 1945. Nakon toga, njihove dužnosti preuzimaju okružni narodni sudovi. Na djela koja su počinili ratni zločinci i narodni neprijatelji, ova odluka se nije odnosila. Ona se odnosila na one koji bi vrijeđali čast naroda i negativne stavove usmjerene protiv tekovine na kojima se zasniva Demokratska Federativna Jugoslavija.⁸² Nadalje, objašnjavaju se sve radnje koje se ubrajaju u zločine protiv novoosnovane države. Neke od točaka ističu sljedeće: politička, kulturna, privredna ili bilo kakva druga suradnja s okupatorom, održavanje bilo kakvih odnosa s

⁷⁹ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 169.

⁸⁰ Isto, str. 171.

⁸¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 62.

⁸² S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 167.

okupatorom i njihovim pomagačima itd. Ovaj dokument bio je uperen protiv velikog broja ljudi, koji su se uglavnom bez pravog suđenja, našli na optuženičkoj klupi. Također, sudovi za zaštitu nacionalne časti bili su upereni protiv privatnog vlasništva i bogatog dijela građana te je njihov cilj bio stvaranje državnog sektora pod nadzorom vlasti. Osuđeni su izgubili građanska prava, odnosno izborna prava te su na taj način isključeni iz politike i mogućnosti utjecaja na istu.⁸³

5. Značaj i posljedice Bleiburške tragedije

Hrvatski narod, godinama se sustavno kažnjavao, kao posljedica podržavanja ustaškog režima te će to breme nositi dugi niz godina, točnije sve do kraja 80-ih godina i početka Domovinskog rata, odnosno želje za osamostaljenjem. Samim ulaskom Hrvatske u okvir Jugoslavije, kontinuirano je iskorištavana i ugnjetavana u ekonomskom smislu, nalijepljena joj je fašistička etiketa te su se u cijeloj Jugoslaviji pokušale izbrisati nacionalnosti i kulturno nasljeđe naroda.⁸⁴

*Bleiburg je predstavljao glavnu sastavnicu identiteta poratnog društvenog života u iseljenoj Hrvatskoj, a ujedno je imao i odlučujući značaj u opstanku hrvatskog nacionalnog identiteta u zemljama useljenja. Ta se činjenica ponajbolje očitovala krajem 80-ih i 90-ih godina, kad su domovinska i iseljena Hrvatska zajednički sudjelovale u procesu stvaranja samostalne Republike Hrvatske, te obrani države od srbijanske oružane agresije.*⁸⁵

Nakon uspostave druge Jugoslavije, mnogi zarobljenici koji su preživjeli Bleiburg i križni put, nisu smjeli govoriti, a kamoli pisati o patnjama i mukama koje su prošli. Oni koji su pisali svoja svjedočanstva, mogli su to činiti jedino u emigraciji i tek 70 - ih godina prošlog stoljeća, kada se počinje buditi stara želja za neovisnošću i slobodom.

Uzroke Bleiburga treba potražiti u razdoblju nakon završetka Prvog svjetskog rata, rastu nacionalizma u svijetu, odnosno stvaranja novih malih država, koje nisu bile jasno formirane. Najkritičnija situacija bila je na Balkanu, gdje je izniknula nova država – Jugoslavija, koja je odmah u startu bila osuđena na propast. Država koja je sastavljena od desetak etniciteta, tri

⁸³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 63.

⁸⁴ Isto, str. 56.

⁸⁵ Isto, str. 58. – 59.

različite vjere, kulture, pisma i što je najkritičnije, nejednak gospodarski stupanj razvoja, samo je potvrdila epitet koji odavno nosi balkanski prostor – *bure baruta*. Srpski narod pokušao je sve ostale narode podrediti svojim interesima i od balkanskih zemalja stvoriti Veliku Srbiju, odnosno ujediniti sva područja na kojima se nalazi srpsko stanovništvo. Srbija je iskorištavala druge narode, a kao najproblematičniju zemlju označila je Hrvatsku. S obzirom na to da je Hrvatska bila najrazvijenija zemlja te su Hrvati bili drugi najbrojniji narod te nije se moglo ništa drugo očekivati nego konstantni sukobi, koji će na koncu dovesti do Bleiburga. Zna se kako je stvorena Nezavisna Država Hrvatska (uz pomoć Njemačke i Italije) i kako su protiv nje ustali četnici i hrvatski partizani. Milovan Đilas jednom prilikom izjavio je kako su Hrvati morali biti likvidirani jer jedino tako Jugoslavija može živjeti.⁸⁶ Nakon Jugoslavije, Hrvatska je napokon prodisala, iako se susrela s još jednim Bleiburgom, no svoje želje dovela je do stvarnosti, proglašenjem samostalne i neovisne Hrvatske 90 – ih godina prošlog stoljeća. Tim činom, počelo se masovno istraživati na temu Bleiburga te je započeto otkrivanje zločina koji su počinjeni nad protivnicima komunizma. Otkrivene su masovne grobnice i jame, koje broje tisuće i tisuće vojnika i civila, a čiji se broj pokušao zataškati i manipulirati.

Najviše zločina počinjeno je za vrijeme križnog puta, gdje su bez ikakvog suda i suđenja, ubijani pojedinci ili grupe zarobljenika. Godinama su komunisti na čelu s Titom zataškavali masovna ubojstva, grobnice i zločine počinjene neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Danas se spomenuti zločini pokušavaju opravdati, ali je velika razlika između objašnjavanja i opravdanja istog. Naime, objasniti zločin podrazumijeva argumentirati razloge zbog kojih je došlo do masovnih ubojstava, okolnosti i povode, ali to nikako ne znači opravdavanje, jer ne postoji razlog niti opravdanje zbog čega bi netko bio lišen slobode, bez obzira kojoj strani pripadao i koji zločin počinio. Za počinitelje je predviđen ratni sud koji bi trebao sve zločince privesti licu pravde i odrediti kaznu, no to na ovom primjeru nije bio slučaj.⁸⁷

Jugoslavenska vlast pokušala je svim silama sakriti zločine koje čini, a novine ništa o tome nisu pisale, tj. nije im bilo dopušteno. No, duge kolone koje su prolazile sjevernim dijelom Hrvatske, itekako su bile zapažene te su pridonijele negativnom raspoloženju prema novoj vlasti. Također, postojali su logori diljem novoosnovane države te su bile jako dobar pokazatelj narodu, što nova vlast čini zarobljenicima. Najviše reakcija izazvalo je ophođenje prema domobranima. Dakle, vojnicima koji su branili svoj teritorij, domove i obitelji, a nisu bili dio ustaške politike

⁸⁶ Jozo Marević, *Od Bleiburga do naših dana: zbornik radova o Bleiburgu i križnom putu s Drugog međunarodnog znanstvenog simpozija u Zagrebu, 14. i 15. svibnja 1994.*, Marabu, Zagreb, 1994., str. 51. – 54.

⁸⁷ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 157. – 158.

ugnjjetavanja i terora prema drugim narodima na hrvatskom teritoriju. Čak su se i neki visoki dužnosnici u novoj vlasti bunili i sazivali sastanke kako bi smirili i poboljšali narušenu situaciju u zemlji.

Sve navedeno, dovelo je 3. kolovoza 1945. godine do *Ukaza o pomilovanju i amnestiji*, koje je donijelo Predsjedništvo AVNOJ – a.⁸⁸ Tek tada prestaje križni put zarobljenika. Nakon toga počinje puštanje zarobljenika na slobodu, u prvom redu misli se na teritorij Hrvatske.

Bleiburg je postao simbol zajedničke tragedije hrvatskoga naroda te simbol jedinstva, ali i patnje i stradanja. Posebno su emotivno na to gledali hrvatski iseljenici i prognanici, koji su zbog težnje o nezavisnoj Hrvatskoj, morali napustiti svoje domove u strahu od stradanja njih i njihovih obitelji.

Zvonimir Dusper u svojoj knjizi *U vrtlogu Bleiburga*, razmatra vječno pitanje: Je li se Bleiburg trebao dogoditi ili ne? On naglašava kako je hrvatski narod prošao trnje kako bi došao do zvijezda, odnosno veliku patnju i stradanje, kako bi izborio dugo željenu slobodu i neovisnost. U poslijeratnim godinama, svijetu je poslana slika Hrvata kao „problematičnog“ naroda koji je suviše radikalno po pitanju nacionalizma i odnosa prema drugim narodima (Srbima). Na taj su način komunisti pokušali opravdati zločine onima koji su za njih znali.⁸⁹ Nadalje, Dusper je mišljenja da se Bleiburg nije mogao izbjeći i da je ono tada bilo jedino i manje bolno rješenje. Ostankom Hrvata u zemlji, dogodio bi se još veći pokolj te bi cijeli teritorij bio razoren u gospodarskom smislu. Predaja Saveznicima i daljnja borba protiv komunizma, ulijevali su nadu kako će minimalan broj ljudi nastradati te kako će ih po dolasku na Bleiburg, britanska vojska zaštititi.

Nakon što je potvrđena odluka o kapitulaciji i povlačenju vojske NDH, nastao je kaos. Partizani su bez razmišljanja i nemilosrdno ubijali sve koji su bili na važnijim državnim funkcijama i općenito radili u državnoj službi. To je jedan od najvažnijih razloga zašto su uz vojnike, u velikom broju bježali i civili. Dusper navodi da je njegova procjena broja zarobljenika koji su se vraćali nazad, bila preko 400 000 ljudi. Također navodi kako su u pokolju nestale obitelji i čak poneka sela, aludirajući na Bosnu. Kada se govori o broju stradalih, Dusper se nikako ne slaže s brojkama koje iznosi Vladimir Žerjavić. Naime, Dusper smatra kako se Žerjavić previše oslanja na statističke podatke koje je ostavila NDH, koji govore o brojnosti vojske. Brojke se uglavnom preuveličavaju ili su brojke strogo čuvane. Osim toga, nikako se ne

⁸⁸ S. Goldstein, I. Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, str. 159. – 160.

⁸⁹ Zvonimir Dusper, *U vrtlogu Bleiburga*, Vitagraf d. o. o., Rijeka, 1996., str. 195.

slaže s konstatacijom Žerjavića kako je hrvatska vojska kvislinška, tj. agresorska. Hrvatska vojska i hrvatski narod, prema Dusperu, uvijek je vodio obrambeni rat i niti u jednom zapisu od dolaska Hrvata nema ni traga o uzimanju tuđeg teritorija.⁹⁰

Analizom dokumenata, Dusper je dobio uvid o brojčanom stanju hrvatske vojske. Prema njegovim navodima, najveći broj vojnika činio je domobranske postrojbe. Podaci iz 1944. godine pokazuje brojku od 175 600 osoba. Ukupan broj vojnika koji su sačinjavali oružane snage NDH bio je 360 850 osoba. Navedeni podaci odnose se na službene snage, a bilo je i onih neformalnih, koji su vodili gerilski rat i borbe na život i smrt. Josip Broz Tito, u jednom svojem govoru u Nišu istaknuo je kako se riješio neprijatelja zvanih ustaše i kako su svi likvidirani. Kada uzmemo u obzir podatke koji nam govore o broju ustaša (67 550) i članova ustaškog pokreta (165 000), dolazimo do brojke preko 200 000 osoba. Najbliži Titovi ljudi nebrojeno su puta spomenuli ubojstva koja su njihove vojne jedinice počinile. Tako major Dubajić naglašava kako je njegova jedinica ubila 30 000 hrvatskih vojnika i kako žali što ih nisu ubili više. Pukovnik Anđelković govori o 70 000 ubijenih vojnika. Sam je Tito u govoru spomenuo brojku od 150 000 ubijenih neprijatelja, ali brojkama se lako može manipulirati, što su činile kako jugoslavenska tako i ustaška strana te emigrantski krugovi. U godinama Titove vladavine, bilo je dosta vremena za prikrivanje zločina, uništavanje dokumenata te zbog toga pojedini zločini nikada neće biti otkriveni.⁹¹

Osim ljudskih gubitaka, Jugoslavija se nakon rata našla u materijalnom rasulu. Prema Zdenku Radeliću, bez krova nad glavom u Jugoslaviji, ostalo je čak 20 % stanovništva. Uništeno ili je oštećeno 36,5 % cjelokupne jugoslavenske industrije. Hrvatski gradovi koji su prošli najveća razaranja bili su Zadar, Slavonski Brod i Knin. Velikim dijelom je uništena i infrastruktura te je jugoslavenske vlasti čekao veliki posao kako bi novoosnovanu državu postavili na noge. Odmah nakon rata, protjeran je velik broj Nijemaca i Talijana. Nijemcima je oduzeta imovina, građanska prava te ih je oko 11 000 smješteno u logore u Slavoniji, dok se ne steknu uvjeti za preseljenje u Njemačku. Također, dolaskom nove vlasti, velik broj Hrvata otišao je u emigraciju te im se broj u prvim poslijeratnim godinama kontinuirano povećavao. Najviše Hrvata nalazilo se u SAD – u, njih 800 000.⁹²

⁹⁰ Z. Dusper, *U vrtlogu Bleiburga*, str. 196.

⁹¹ Isto, 197. - 198.

⁹² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 47. – 50.

6. Broj stradalih neposredno nakon Drugog svjetskog rata

Najveća nepoznanica koja se danas proteže, ona je o broju žrtava i stradalih na Bleiburgu, odnosno križnom putu. Zarobljenici koji su preživjeli križni put, prema Goldsteinu, preuveličavaju brojke stradalih. S druge strane, jugoslavenske vlasti dugi niz godina prikrivale su stvarne brojke te uopće nisu dopuštali bilo kakva istraživanja po tome pitanju. Upravo zbog toga, sve teže je odrediti stvarni broj žrtava i vjerovatno se on nikada neće moći precizno utvrditi.

No, otprilike se zna, prema podacima koje nam je ostavio demograf Vladimir Žerjavić, da je na put prema Austriji krenulo oko 116 000 pripadnika oružanih snaga NDH. Prema Goldsteinu, jedan dio te vojske odmah se na početku predao partizanima ili je pobjegao. Zatim, velik dio oružanih snaga NDH, poginuo je u borbama kod Dravograda i Poljane. Također, svi vojnici koji su bili zarobljeni u tim borbama, s oboje strane, bivali su ubijeni. Već je spomenuto da su nakon kapitulacije, pojedini vojnici dezertirali i pobjegli kako bi spasili život jer su znali da će biti ubijeni. Zadnji, najborbeniji vojnici NDH, probili su se nazad u Hrvatsku i Bosnu te su se tamo borili na život i smrt. Većina pripadnika Oružanih snaga NDH nisu podržavali politiku nasilja koju je provodio Ante Pavelić, nego se borilo za stoljetnu želju nezavisne Hrvatske.

Ostatak vojske predao se na bleiburškom polju, koji je kasnije poslan na križni put, sve do logora gdje su mučeni i masovno likvidirani. Postojala su tri načina izlaska iz logora: puštanje na slobodu, izlazak uz prisilni rad te odsluženje vojnog roka u Jugoslavenskoj armiji.

Kao što je ranije spomenuto, ne može se točno utvrditi brojčano stanje stradalih, ali prema analizi Vladimira Žerjavića, broj žrtava koji su vezani za Bleiburg iznosi 50 000. Ovdje ubraja Hrvate i muslimane koji su stradali na samom bleiburškom polju, za vrijeme križnog puta ili u logorima. U navedene brojke ubrajaju se i civili, no današnja istraživanja pokazuju da je brojka puno veća nego se ovdje navodi. Naime, Vladimir Žerjavić smatra da je brojka od 300 000 poginulih preuveličana od strane emigracijskih krugova, koji manipuliraju brojkama i ne daju objektivni prikaz poginulih.⁹³ Većina autora u inozemstvu bazira se na svjedočanstvima preživjelih, koji su popisivali poginule ili znali mjesto masovnih grobnica. Žerjavić procjenjuje da je iz zemlje otišlo 36 000 hrvatskih državljana i otprilike 5 000 muslimana. Također, u svojoj knjizi *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, donosi izračune generala Koste Nađa o završnim operacijama od 8. do 16. svibnja 1945. U dokumentu stoji da je u tom razdoblju

⁹³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 45.

ubijeno 25 000 ljudi, ranjeno 4 000, zarobljenih ustaša i domobrana oko 40 000, a civila 20 000. Sukladno tome, Žerjavić smatra da je veći broj civila pušten kućama, a velik dio ustaša i domobrana ubijeno.⁹⁴ Nakon uspostave Druge Jugoslavije, na sve se načine pokušao sakriti i zataškati broj poginulih osoba. Zanimljiva je činjenica kako su u novosnovanoj državi Jugoslaviji, prvih godina obavljani popisi stradalih, ali ne od strane Jugoslavenske armije, nego okupacijskih snaga na tom području.⁹⁵

Autor Geiger navodi da bi demografski gubitci mogli iznositi oko 2 milijuna, a stvarni 1 milijun stradalih. Tek kada je represivni aparat polako popuštao, posebice nakon smrti Tita, počinju se preispitivati brojke koje su bile *servirane* jugoslavenskom puku.⁹⁶

Najviše podataka o stradalim na Bleiburgu (svi događaji koji su se odvijali neposredno nakon Drugog svjetskog rata na polju u blizini Bleiburga i neposredno nakon, tj. tijekom križnog puta) donose nam same žrtve. Navode kako je većina žrtava ubijena jer su se nalazili na neprijateljskoj strani, ali je bilo i onih koji su tijekom križnog puta umrli od gladi i bolesti zbog loše higijene ili posljedica ranjavanja. Broj žrtava varira od autora do autora te kreće od 50 000, što podupire Vladimir Žerjavić, dok emigrantski krugovi vođeni radikalnijom nacionalističkom politikom, navode čak 1 milijun stradalih vojnika i civila NDH. Vladimir Žerjavić navodi kako je na Bleiburgu najviše života izgubilo hrvatsko stanovništvo, zatim muslimani, Slovenci i na kraju Srbi i Crnogorci. Današnja sve češća istraživanja i dobiveni podaci, ukazuju da se brojka stradalih Hrvata kontinuirano povećava. Prema Vladimiru Geigeru, suvremena istraživanja koja su započela početkom 90 – ih godina prošlog stoljeća i preispitivanja postojećih brojki, ukazuju da se brojka stradalih Hrvata penje do 125 000 poginulih.

Emigrantski krugovi zastupaju tezu o namjernom i organiziranom ubijanju Hrvata od strane partizana. Navedenu tezu trebamo uzeti s rezervom jer činjenice govore kako Hrvati nisu bili jedini narod koji je stradao na Bleiburgu. Uz Hrvate, stradao je i velik broj Slovenaca, Bošnjaka, ali i Srba i Crnogoraca.⁹⁷

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, na području Jugoslavije, život je izgubilo između 180 000 i 250 000 osoba. Navedene osobe su stradale od strane Jugoslavenske armije i

⁹⁴ Vladimir Žerjavić, *Opsesije i megalomnije oko Jasenovca i Bleiburga*, Globus, Zagreb, 1992., str. 75. – 77.

⁹⁵ V. Žerjavić, *Opsesije i megalomnije oko Jasenovca i Bleiburga*, str. 79.

⁹⁶ Vladimir Geiger, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast*, Hrvatski institut za povijest, br. 3, Zagreb, 2010., str. 696.

⁹⁷ V. Geiger, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast*, str. 698. - 700.

komunističkog režima.⁹⁸ Jugoslavenska vlast je kao jedini način održanja vlasti vidjela u obračanu s neprijateljima, točnije, lišavanju slobode i nerijeko u oduzimanju života.

U masovnim grobnicama u Sloveniji pronađena su tijela čije su lakatne i nadlaktne kosti vezane žicom, a kod nekih su vezani i donji esktremiteti. Nedaleko tijela pronađeno je vojničko znakovlje, odjeća, nakit, novčanici itd. Upravo ovi identifikacijski znakovi potvrdili su ubojstva koja su u najvećoj mjeri uperena prema Hrvatima i vojnicima NDH. Tijela koja su nađena nalazila su se na udubini od 1 – 1,5 metar. O pogubljenju Hrvata svjedoči i Stanko Novak na sljedeći način: *U ovom kanjonu najviše je pobijeno Hrvata, ali o brojci neću ni govoriti jer bi nekoga mogla pogoditi kap. Ljudi kažu, a neki su mi i pokazali, da su partizani prvo s leševima popunili svih 16 oklonih rudnika i oko 70 velikih jama. Kad im je ponestalo prostora, tjerali su njemačke zarobljenike da kopaju grobove po šumama, a iskoristili su i sve samostanske kule te njegov bunar.*⁹⁹

Časopis *Hrvatska revija*, najpoznatije je glasilo u kojem se javno progovorilo o svim zločinima, koji su počinjeni nesporedno nakon završetka rata. U javnosti je prije toga prikazana slika hrvatskog naroda kao genocidnog naroda, a zapravo će 90 - te godine 20. stoljeća, baciti potpuno novo svjetlo na događaje Drugog svjetskog rata. Naime, sve veći broj istraživanja, pokazat će kako su zapravo Hrvati bili ti koji su masovno stradali i nad kojima su učinjeni zločini. No, kako je Josip Broz Tito nametnuo diktaturu i sustavni progon svih onih koji su na bilo koji način bili povezni s ustaštvom i izražavanjem domoljublja, veliki broj intelektualaca morao je pobjeći u inozemstvo i spasiti se. Najistaknutije ime je ono Vinka Nikolića, koji je bio jedan od pokretača *Hrvatske revije* i prvi koji je uz istaknute pojedince odlučio iznijeti svoje stajalište i istražiti sve bleiburške događaje bez bojazni za vlastiti život.¹⁰⁰

Hrvatska revija donosila je svjedočanstva preživjelih i u najvećoj mjeri vodila rasprave o mogućem krivcu ove velike tragedije hrvatskog naroda. Postavljalo se pitanje tko je odgovoran, je li se tragičan ishod mogao spriječiti i sl. Dva dominantna suprotna gledišta bila su ona Vladimira Petričevića i Branimira Jelića. Petričević kao glavnog krivca svih bleiburških događanja vidi Antu Pavelića. On smatra kako je Pavelić bio jedini odgovoran jer je imao svu političku i vojnu moć u svojim rukama te je svjesno tražio od naroda prelazak granice u ruke nesigurnih i prevrtljivih Saveznika. Zamjera mu preveliku ovisnost o Njemačkoj i Italiji, odnos

⁹⁸ V. Geiger, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast*, str. 709.

⁹⁹ M. Grahek Ravančić, *Bleibug i križni put 1945.*, str. 226.

¹⁰⁰ Tatjana Šarić, *Bleiburške žrtve na stranicama Hrvatske revije*, Hrvatski državni arhiv, God. 36., br. 2., Zagreb, 2004., str. 505. – 507.

prema Srbima te nepostojanje jedinstvene vojske koja se kvalitetno mogla oduprijeti partizanskim jedinicima. S druge strane, Jelić se tome oštro suprotstavlja i iznosi svoju tezu kojom krivicu prebacuje najvećim dijelom na Saveznike, njihovu prevaru i predaju izbjeglica te nesposobnost pojedinih hrvatskih generala, koji se nisu znali izboriti za bolji ishod pregovora i sam završetka rata. Emigracija se tokom poratnih godina duboko podijelila na pristaše Mačekove politike i HSS – a i pristaše Ante Pavelića. Najveći krug Pavelićevih pristaša okupio se u Buenos Airesu, gdje je neko vrijeme boravio i sam Poglavnik.¹⁰¹

Lucijan Kordić, baveći se pitanjem krivnje, traži od svih aktera koji su dikretno sudjelovali u pregovorima na Bleiburgu, da jasno rekonstruiraju događaje koji su doveli do predaje zarobljenika u ruke partizana. Oštro napada i proziva Danijela Crljena, koji je bio dio pregovaračkog tima na Bleiburgu. Crljen se ogradio od bilo kakve odgovornosti njega i političkog vrha NDH. On krivnju prebacuje na bana Šubašića koji je lobirao Saveznike u ime Tita i time partizane prikazao kao vojsku koja neće činiti zločine i ubijati nedužne civile i vojnike.¹⁰²

7. Antropološka istraživanja nakon sloma Jugoslavije

Nakon održanih višestranačkih izbora i raskidanja svih veza s Jugoslavijom početkom 90 – ih godina prošlog stoljeća, 8. listopada 1991. godine, na dan proglašenja neovisnosti Hrvatske, određena je i *Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava*. Ovo je bio veliki korak u novijoj hrvatskoj povijesti jer se do tada nije smjelo govoriti, a kamoli istraživati o zločinima koji su učinjeni neposredno nakon Drugog svjetskog rata (Bleibug i Križni put). Glavni zadatak bio je istražiti približno točan broj stradalih za vrijeme Drugog svjetskog rata i nakon njega. Zatim ono najvažnije, pod kojim okolnostima su stradali te pronaći što je više moguće mjesta stradavanja.¹⁰³

Konstituirana komisija sastojala se od različitih stručnjaka, kao što su povjesničari, liječnici, pravnici i mnogi drugi, koji su svojim znanjem i dotadašnjim istraživanjima mogli

¹⁰¹ T. Šarić, *Bleiburške žrtve na stranicama Hrvatske revije*, str. 508. – 509.

¹⁰² Isto, str. 511. – 512.

¹⁰³ Josip Jurčević, Bruna Esih, Bože Vukušić, *Čuvari bleiburške uspomene*, A.D., Zagreb, 2005., str. 180.

pridonijeti što boljem i kvalitetnijem radu Komisije. Izabrani članovi Komisije su iznijeli plan prema kojem su počeli s istraživanjem dokumentacije koji su mogli pronaći u institucijama kao što su muzeji, crkvene i političke organizacije. Također su u prvi plan stavili izjave svjedoka i preživjelih osoba, koje su trebale činiti okosnicu istraživanja i dati vjerodostojnu sliku. Kako bi podaci bili što vjerodostojniji, bilo je potrebno odrediti i kriterije za sve prikupljene podatke, izjave i svjedočanstva, kako javnost ne bi bila obmanuta.¹⁰⁴

Najveći broj stradalih hrvatskih državljana nalazio se na slovenskom području. Naime, na tom području nakon predaje većine vojske NDH, stvorio se čep te su vojnici i civili ostali zarobljeni nakon što ih je velikom brzinom počela okruživati jugoslavenska vojska. *Masovna smaknuća nakon predaje zarobljenika, počinjena su u logoru Tezno pokraj Maribora, na Rogu, u okolici sela Hoče i grada Ptuja te pokraj Škofje Loke.* Najveće grobište koje je pronađeno u Hrvatskoj, nalazi se u blizini hrvatsko – slovenske granice, u Maceljskoj šumi.¹⁰⁵ Fran Živičnjak, autor knjige *U vječni spomen na hrvatske vojnike, svećenike i franjevence i sve hrvatske mučenike pobijene u svibnju i lipnju 1945. godine na prostorima Maceljske šume kod Krapine i logorima u Mirkovcu kraj Sv. Križa – Začretja i Oroslavlja*, uvelike je pomogao istraživačima oko rasvjetljavanja događaja i stradavanja na Maceljskoj gori. Upravo je Fran Živičnjak proživio sve muke i patnje križnog puta i strahote zarobljeničkih logora. Živičnjak je bio pripadnik Oružanih snaga Hrvatske nakon čega su ga partizani zarobili u Krapini. Svoj križni put pomno je bilježio i opisivao što je prošao, znao i uočio. O zločinima koji su počinjeni u Maceljskoj šumi i okolici, sve detalje i pojedinosi, Živičnjaku je ispričao bivši djelatnik OZN-e, Mladen Šafranko. Živičnjak navodi brojku od 13 000 ubijenih i preko 130 jama za koje se još ne zna. Također navodi da ga je sam Šafranko spasio od strijeljanja i ističe njegovu izjavu o spašavanju velikog broja ljudi od sigurne smrti.¹⁰⁶

Svi zapamćeni detalji i osobno iskustvo Živičnjaka, uvelike je pridonijelo otkrivanju do tada nepoznatih jama na području Ilovec u Macelju Donjem kod Krapine. Daljnjim istraživanjima je utvrđeno kako na području Maceljske gore postoji 26 grobnica i 15 000 ljudskih kostura koji su mučeni, izmasakrirani te bačeni u jame – masovne grobnice. Zanimljiv je podatak u kojem Živičnjak navodi kako niti jedan počinitelj nije osuđen, a neki od njih su jako

¹⁰⁴ J. Jurčević, B. Esih, B. Vukušić, *Čuvari bleiburške uspomene*, str. 180. – 181.

¹⁰⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1941. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 45.

¹⁰⁶ J. Jurčević, B. Esih, B. Vukušić, *Čuvari bleiburške uspomene*, str. 182. – 183.

dugo vremena nakon istrage, koja je naglo stopirana, obnašali visoke političke dužnosti u Republici Hrvatskoj.¹⁰⁷

Istraživajući lokalitet Šuma Lug u blizini grada Bjelovara, izjave i svjedočanstva svjedoka su doveli do novih masovnih grobnica u kojima je pronađeno 228 ljudskih kostura. Svjedoci govore kako su zločini učinjeni tijekom svibnja, lipnja i srpnja. Zločini koji su počinjeni u okolici Bjelovara povezuju se uz zvučno ime hrvatske politike i tadašnjeg moćnog Josipa Manolića, šefa OZN-e, nakon uspostave Titove Jugoslavije.¹⁰⁸

8. Masovne grobnice i logorski sustavi

Suvremenim istraživanjima utvrđeno je kako na prostoru Slovenije ima oko 600 masovnih grobnica, a na području Hrvatske, čak 840 do sada pronađenih. Masovne grobnice koje su pronađene i u kojima je ubijeno na stotine vojnika i civila, mogu se podijeliti u nekoliko skupina: kraške jame, rudarska okna, protutenkovski i borbeni rovovi te obične jame. Obične jame su kopali upravo zarobljenici, koji su bili primorani iskopati ih za leševe. Najveća pogubljenja odvila su se na području Slovenije, gdje je većina izbjeglica ostala zarobljena nakon predaje Jugoslavenskoj armiji.

Istraživanja su nas dovela do imena sljedećih masovnih grobnica: Huda jama kod Laškog, Kočevski Rog, krematorij u Slovenskoj Bistrici, Tezno kraj Maribora i dr. Na području Hrvatske to su: Jazovka, Kalnik kod Križevaca, Maceljska gora, Novi Marof, Zagrebačka gora, područja kraj Bjelovara, Čazme, Gline, Gospića, Jasenovca, Karlovca, Knina, Ogulina, Otočca, Siska te brojna, manja grobišta duž križnih putova. Pronađena su i grobišta u Bosni i Hercegovini, a najpoznatija su ona uz Kozaru i kod grada Čapljine u istočnoj Hercegovini. Čak se špekulira da je dio vojske u većim gradovima napravio svoje privatne logore gdje su se na svoj način obračunavali s neprijateljima.

S druge strane, najveći broj zarobljenika bio je prebačen u logore. Najveći broj logora opet pronalazimo u Sloveniji. Već je ranije spomenuto kako se većina izbjeglica našla tamo za vrijeme predaje Pavelićeve vojske te su partizanske jedinice morale pronaći način kako se riješiti što većeg broja ljudi. Zbog toga su dio pogubili, a ostatak prosljedili u logore. Neki od njih su

¹⁰⁷ J. Jurčević, B. Esih, B. Vukušić, *Čuvari bleiburške uspomene*, str. 184. – 185.

¹⁰⁸ Isto, str. 185.

bili u Celju, Kranju, Mariboru, Slovenjgradecu, itd. Logori koji su osnivani duž cijelog križnog puta dijele se u tri skupine: tranzitni, sabirni i radni. U tranzitnim logorima su osobe samo kratko zadržane kako bi bile proslijeđene u sabirne logore. U sabirnim su logorima zarobljenici dijeljeni prema različitim kriterijima, ovisno o tome jesu li bili vojnici – časnici, vojnici – cvili ili ustaše – domobrani. U sve to su još dodali i dijeljenje prema kotarevima i okruzima iz kojih su dolazili. Zadnja stanica bili su radni logori, gdje su upućivani svi izdržljiviji i snažniji, koji su preživjeli križni put te su ostali tamo sve do 50 – ih godina prošlog stoljeća.

Velik broj ljudi preminuo je od raznih bolesti i gladi. Svjedoci navode da su partizani pljačkali narod, koji je sa sobom ponio ono malo što je imao.¹⁰⁹

Silne kolone koje su se slijevale iz Slovenije prema Hrvatskoj, bile su izmorene i iscrpljene dugim putem bez hrane, vode i lošeg postupanja partizanskih jedinica prema njima. Preživjeli svjedoče kako su oni slabiji, koji su zaostajali i tražili pomoć, momentalno bili ubijeni, a bolnička pomoć nikad nije stigla. Upravo na križnom putu, partizani su se riješili velikog broja ljudi. Vršena su i prepoznavanja te su ustaše izdvajali u grupe i likdivirali još na putu.¹¹⁰ Tako se navodi kako je u Maribor bilo upućeno oko 18 000 ljudi, a jedva polovica nastavila je put prema sabirnim logorima diljem Hrvatske, Bosne i Srbije.

Prvi na meti bili su časnici i vojnici NDH, koje su strijeljali već u prvom većem logoru u Mariboru. Neki od njih su uspjeli pobjeći na stranu gdje su se nalazi domobrani, žene i djeca. Oni koji su pobjegli, spasili su glavu jer je spomenuta skupina uglavnom bila pošteđena. Zvonimir Dusper svjedoči kako on na svoje oči vidio kako je jedna cijela skupina časnika i vojnika ubijena. Ne može se utvrditi točan broj pogubljenih jer su kontinuirano dolazile nove skupine. Šesta istočno – bosanska brigada zapisala je sljedeće: *Po naređenju štaba naše brigade, bataljon je imao zadatak likvidiranje narodnih izdajnika. Iz ovoga se mogu potvrditi iskazi preživjelih.*¹¹¹

Jedan od preživjelih slovenskih svjedoka, u razgovoru koji je obavljen s njime, naglašava kako je na svoje oči vidio sva strašna zlodjela koja su činile komunističke vlasti. Istaknuo je rudnik u Lasku, gdje su masovno zakopovali mrtve, između ostalog žene i djecu. Žrtve su u rudnik dolazile žive, a onda su ih ubijali bacajući na njih ručne granate. Također svjedoči i o ubojstvima u Kosnici, blizu Celja, gdje su žrtve tako plitko zakopali da su bila izložena

¹⁰⁹ M. Grahek Ravančić, *Bleibug i križni put 1945.*, str. 208. – 210.

¹¹⁰ Isto, str. 212.

¹¹¹ Isto, str. 220. – 221.

komadanju od strane životinja.¹¹² Drugi pak svjedok, također Slovenac, opisuje strašna mučenja kroz koja su prošli zarobljenici, dok naposljetku nisu umrli. Mnoge od žrtava tjerali su da sami kopaju svoje grobove te i nakon toga strjeljali i tražili od drugih zarobljenika da ih zakopavaju. Uz sve to, trpali su ljude u cisterne te ih ubijali puštajući vodu da polako curi i tako ih gušili. Svjedok ističe kako su mučenja i ubojstva bila najviše uperena protiv Hrvata, mahom ustaša i domobrana, ali također žena i djece. Prema Nikoliću, u okolici Celja ubijeno oko 10 000 uglavnom Hrvata.¹¹³

9. Bleiburg i Križni put u hrvatskim udžbenicima povijesti

Već je nekoliko puta spomenuto kako je Bleiburg bolna točka hrvatske povijesti i kako ju nakon toliko godina ne možemo u potpunosti raščistiti, upravo zbog prevelikog emotivnog naboja i komunističkog režima koji se riješio dijela kompromitirajućih spisa i na sve je načine činio kako se stvarni broj stradalih ne bi nikada saznao. Podaci koji su poznati i koji su temelj daljnjeg istraživanja, vrlo su često predmetom manipuliranja od strane različitih političkih opcija. Upravo zbog činjenice da *lijevi* i *desni* različito prikazuju događaje koji su se zbili neposredno nakon Drugog svjetskog rata, zanimljivo je pogledati kako udžbenici prikazuju spomenute događaje. Povijest nikako ne smije biti u ulozi suca, procjenitelja ili nešto treće. Uloga povijesti je iznošenje sigurnih i provjerenih činjenica te ih takve prenosi na nove generacije.¹¹⁴

Prije raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, događaji koji su vezani uz Bleiburg, skoro se i ne spominju. Drugim riječima, Bleiburg je zataškan te su podaci prikazani s pobjedničke, jugoslavenske strane. *Analizirane su četiri generacije udžbenika (1964., 1975., 1987. i 1991.) u kojima su zbivanja u svibnju 1945. opisana kao završne operacije za oslobođenje zemlje, događaji kod Bleiburga, Dravograda i Maribora zabilježeni su riječima likvidiranje posljednjih neprijateljskih snaga i zarobljavanje velikog broja zlikovaca.*¹¹⁵ Pažnju privlači udžbenik iz 1991., točnije iz vremena neposredno nakon osamostaljenja Hrvatske. Naime, sadržaj udžbenika se nije u velikoj mjeri mijenjao te je ostala skrivena i iskrivljena istina o bleiburškim događanjima. Od 1992. godine, počinje se opširnije i otvorenije pisati o Bleiburgu i križnom putu.

¹¹² V. Nikolić, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, str. 301.

¹¹³ Isto, str. 299.

¹¹⁴ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 355.

¹¹⁵ Isto, str. 355.

U izdanju 2003. g. puno više prostora posvećeno je *slomu NDH* te *Bleiburgu i križnom putu*, kao dvije posebne teme. Opširnije se govori o pokušaju sklapanja savezništva sa Zapadnim saveznicima te povlačenju visokih dužnosnika iz Zagreba. Za vjerodostojniji prikaz bleiburških događanja, ubačeni su i *Memoari* Vladka Mačeka i svjedočanstvo Nikole Jambrešića, osobe koje je preživjela križni put. Nadalje, autorica Đurić u udžbeniku *Povijest 8*, jasno ističe partizanske zločine na Bleiburgu i križnom putu. Također navodi da je većina britanskih spisa koji su vezani za Bleiburg, proglašena vojnom tajnom. Dokumenti će javnosti biti dostupni 2020. godine, pa bi slika oko poslijeratnih događanja trebala biti jasnija i cjelovitija.¹¹⁶ Te iste, 2003. godine odobren je i udžbenik skupine autora (Kolar – Dimitrijević, Petrić i Raguž), koji detaljno opisuju sudbinu hrvatskog naroda nakon Drugog svjetskog rata te čak navode da su *Bleiburg i križni put, najsrमतniji čin antifašističko-partizanskog pokreta, koji je uvelike narušio njihov ugled u očima hrvatskog naroda.*¹¹⁷

10. Bleiburška događanja u drami, književnosti i filmu

Često se navodi, da je te 1945. godine *izginuo cvijet i mladost hrvatskog naroda.*¹¹⁸ Najviše podataka dobiveni su od emigrantskih krugova i to kroz književnost, film i likovnu umjetnost.

Hrvatski emigrantski krugovi htjeli su kroz film, književnost i umjetnost, započeti borbu za hrvatski integritet i opstojnost naroda, jer su mogli reći ono što nitko u domovini nije – reći NE režimu koji guši ljudske slobode i ugnjetava prošlost, kulturu i običaje hrvatskog naroda. Režim koji prisilno želi spojiti sve balkanske narode, a zaboravlja da ti isti narodi odavno imaju svoju prošlost i ne mogu je izbrisati.¹¹⁹

Najpoznatije ime, zasigurno je ono Vinka Nikolića, autora mnoštva zbirki i pjesama, iz kojih proizlaze tragični trenuci ljudi koji su prošli Bleiburg. Najpoznatija zbirka nosi naziv *Pod tuđim nebom*, koja donosi motive patnje, boli, suza i očaja i koji barem približno pokušava dočarati trnoviti put žrtava. Autorica Grahek Ravančić navodi da je bilo mnoštvo pjesnika koji su

¹¹⁶ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 358. – 360.

¹¹⁷ Isto, str. 360.

¹¹⁸ Isto, str. 335.

¹¹⁹ Isto, str. 335.

pisali o bleiburškoj tragediji, ponajviše onih koji su s tugom i čežnjom gledali na domovinu.¹²⁰ S druge strane, Ivan Meštrović izdaje knjigu *Uspomene na političke ljude i događaje*, iz 1961. godine. U spomenutoj knjizi, Meštrović iznosi zločine koje su počinili partizani u Hrvatskoj. Opisuje stanje nakon Bleiburga te kada su izbjeglice slali u logore diljem Jugoslavije. Velik dio ljudi je na tom putu stradao te ističe kako partizani nisu birali žrtve (muškarci, žene i djeca).¹²¹

Bleiburg i stradanja na križnom putu, prvi puta su u Hrvatskoj spomenuta 1982. godine u tekstu Fabijana Šovagovića *Sokol ga nije volio*. Drama koja opisuje ratna zbivanja 1943. godine i kako se sam rat odrazio na ljude, posebice one u selima. U drami se prvi put spominju i *marševi smrti* na kojima je stradao najveći broj Hrvata.¹²²

Kroz sva djela i filmove prisutan je emotivni naboj, koji je vezan uz događaje na Bleiburgu. Samoća, udaljenost, patnja i velike žrtve najčešći su motivi koji se obrađuju.

¹²⁰ M. Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, str. 336.

¹²¹ Isto, str. 345.

¹²² Isto, str. 346. – 347.

11. Zaključak

Bleiburg i križni put podsjećaju na teške rane hrvatskog naroda, koje sve do danas nisu u potpunosti zacijelile. Bleiburg je danas postao nepresušan izvor novih istraživanja i otkrivanja komunističkih zločina koji su se dugi niz godina vješto skrivali. Završetkom Drugog svjetskog rata nisu prestajali sukobi između ustaša i partizana. Partizani su pod svaku cijenu htjeli srušiti Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja se temeljila na fašizmu i shodno tome, usko surađivala s Trećim Reichom. Padom Hitlera, cilj partizana bila je uspostava komunističke Jugoslavije i stapanje nekoliko različitih nacionalnosti, vjera i kultura u jednu državu. Sama ideja o jedinstvenoj državi upravo je zbog gore navedenog bila osuđena na propast.

Partizanske jedinice na čelu s Josipom Brozom Titom velikom brzinom napredovale su prema zapadu i pri tome osvajale veliki dio teritorija. Ulaskom u Zagreb 1945. g. NDH prestaje postojati, a Pavelić narodu savjetuje bježanje od komunizma i zaštitu od strane Saveznika. Zbog velike bojazni od osвете koju bi mogli provesti partizani, ogroman broj ljudi, najviše vojnika, ali i žena i djece, krenulo je na križni put u nadi kako će na stranom teritoriju naći zaštitu i pomoć kako bi se kasnije mogli vratiti u domovinu. No, upravo je ovo bila kobna greška, koja je tisuće ljudi stajala života. Prva ubojstva započela su već u Sloveniji, prelaskom granice. Partizanske jedinice započele su masovne likvidacije prvenstveno vojnika, ali smrti nisu bile pošteđene kako žene tako ni djeca.

Nakon neuspjelog pregovora oko izbjeglica i britanske zaštite, Oružane snage NDH morale su ostaviti oružje i predati se Jugoslavenskoj armiji. Britanske snage predale su zarobljenike u ruke partizana. Netom prije predaje, bilo je gotovo sigurno kako će izbjeglice dobiti sva ratna prava i zaštitu. Sumnja se u postojanje dogovora o razmjeni, između britanskih snaga i Tita, kako bi se partizanske jedinice povukle iz zona koje su strateški važne Zapadu. Od tada započinje križni put, koji je postao simbol mučenja i ubijanja svih koji su se našli na tom putu. Za vrijeme Titove totalitarne vladavine, o Bleiburgu se nije pričalo, a u školama se učilo samo ono što je vezano za uspjehe partizanskih jedinica. Također, dugo vremena manipuliralo se brojem žrtava kako s jugoslavenske tako i s emigrantske strane. No, današnja istraživanja, koja su započela 90 - ih godina prošlog stoljeća i pronalazak sve većeg broja grobnica, pokazuje kako se brojka ubijenih kontinuirano povećava te činjenica kako su komunističke vlasti pod svaku cijenu htjele sakriti pravu istinu.

Literatura

1. Dusper, Zvonimir, *U vrtlogu Bleiburga*, Vitagraf d. o. o., Rijeka, 1996.
2. Jelić, Ivan, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941 – 1945.*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
3. Jurčević, Josip, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005.
4. Jurčević, Josip, Esih, Bruna, Vukušić, Bože, *Čuvari bleiburške uspomene*, A.D., Zagreb, 2005.
5. Geiger, Vladimir, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast*, Hrvatski institut za povijest, br. 3, Zagreb, 2010., str. 693. – 722.
6. Goldstein, Slavko, Goldstein, Ivo, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, Novi Liber, Zagreb, 2011.
7. Grahek Ravančić, Martina, *Bleiburg i križni put 1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.
8. Grahek Ravančić, Martina, *Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.*, Hrvatski institut za povijest, br. 3, Zagreb, 2007., str. 531. – 550.
9. Grahek Ravančić, Martina, „*Bleiburg i križni put – na putu povratka kroz Podravinu*“, Hrvatski institut za povijest, Vol. VII, br. 13, Zagreb, 2008., str. 146. – 166.
10. Grčić, Marko, *Bleiburg: otvoreni dossier*, Vjesnik, Zagreb, 1990.
11. Marević, Jozo, *Od Bleiburga do naših dana: zbornik radova o Bleiburgu i križnom putu s Drugog međunarodnog znanstvenog simpozija u Zagrebu, 14. i 15. svibnja 1994.*, Marabu, Zagreb, 1994.
12. Matković, Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1994.
13. Međimorec, Miroslav, *Izvršio sam zapovijed: odveo sam u smrt 900 Hrvata*, National security and the future, Vol. 9, No. 4, Zagreb, 2009.
14. Nikolić, Vinko, *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, Art studio Azinović d. o. o., Zagreb, 1995.
15. Nikolić, Vinko, *Tragedija se dogodila u svibnju 1*, Školske novine, Zagreb, 1995.
16. Prcela, John Ivan, Živić, Dražen, *Hrvatski holokaust*, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb, 2001.
17. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Rijeka, 2006.
18. Šarić, Tatjana, *Bleiburške žrtve na stranicama Hrvatske revije*, Hrvatski državni arhiv, God. 36., br. 2., Zagreb, 2004., str. 55. – 521.

19. Tolstoj, Nikolaj, *Ministar i pokolji*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1991.
20. Žerjavić, Vladimir, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Globus, Zagreb, 1992.